

Володимир Мороз

*Історик, науковий співробітник
Центру досліджень визвольного руху*

Перемиська воєнна округа УПА «Сян» творилася в рамках взятого у 1943 р. загального курсу українського визвольного руху на збройну боротьбу. Базою для ВО 6 «Сян» була Перемиська область Організації Українських Націоналістів. Було створено штаб воєнної округи, а також більше десяти сотень УПА, які вели бойову діяльність, але восени 1944 р. з різних причин більшість з них були демобілізовані. В листопаді ВО 6 «Сян» як структурний підрозділ УПА-Захід була ліквідована, але у квітні 1945 р. знову відновлена в значно ширших межах. Такі зміни стали причиною суперечностей в історіографії щодо дати створення воєнної округи «Сян» та особливостей творення і діяльності відділів УПА в Перемищині та Лемківщині у 1944 р.

Ключові слова: Організація Українських Націоналістів, Українська Повстанська Армія, Воєнна округа «Сян», Закерзоння, Перемищина, Лемківщина, Друга світова війна.

Volodymyr Moroz

Peremysyl' military okruha «Sian» (1944)

Peremysyl' military okruha (region) «Sian» (VO 6 «Sian») of Ukrainian Insurgent Army (UPA) was created within the taken in 1943 general course of the ukrainian liberation movement aimed in the armed struggle. The basis for VO 6 «Sian» Peremysyl' region was the Ukrainian Nationalists Organization. The headquarters of military okruha and more than ten companies, which carried out combat activities, were created. Most of the military units were demobilized in October–November 1944 for various reasons. In November VO 6 «Sian» was liquidated as a structural unit of the UPA-Zakhid (UPA-West), but in April 1945 restored again in much wider borders. These changes have caused controversies in the historiography of the date of creation of military okruha «Sian» and features of the creation and activity of UPA in Peremysyl' region and Lemkivshchyna in 1944.

Key words: Ukrainian Nationalists Organization, Ukrainian Insurgent Army, Military okruha (region, group) «Sian», Ukraine beyond the Curzon line, Peremysyl' region, Lemkivshchyna, World War II.

Йдеться про праці Миколи Лебеда (1946 р.)¹, Василя Чижевського (1948 р.)² та Василя Сидора (1948 р.)³. Подібна ситуація була і з дещо пізнішими монографіями Петра Мірчука (1953 р.)⁴ та Лева Шанковського (1953 р.)⁵. Більше уваги діяльності УПА на Перемищині Лев Шанковський приділив у статті (1961 р.)⁶, проте системного розгляду автор з об'єктивних причин зробити не міг, як теж допустився ряду помилок та не навів згадки про воєнну округу (ВО) «Сян» у 1944 р. Припущення, що на Закерзонні до 1945 р. УПА не мала власної окремої структури, а входила до сусідніх ВО «Маківка» та ВО «Буг», висловлювали польські автори Антоні Щесняк та Веслав Шота⁷. Це при тому, що ще у 1954 р. І. Бутковський у нарисі про структуру УПА чітко вказав, що в УПА-Захід у 1944 р. діяло шість воєнних округ, зокрема і ВО 6 «Сян», до якої входила «Перемищина й Лемківщина, тобто південна частина тієї території, що пізніше в історії відіграла велику роль під назвою Закерзоння»⁸.

Основні факти з діяльності ВО 6 «Сян» вперше подав і узагальнив у вступі до 13 тому «Літопису Української Повстанської Армії» Євген Штендера⁹. Він же, разом із Петром Потічним, у наступному томі проаналізував денник Ярослава Коцьолка¹⁰.

¹ Лебедь М. УПА. — [Рим], 1946. — 127 с.

² Чижевський В. Організація військової праці ОУН // Архів Центру досліджень визвольного руху (далі — АЦДВР).

³ В[ишитий] В. Хронологія Української Повстанчої Армія. — Частина I: (X.1942—XII.1943) // АЦДВР.

⁴ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942—1952. — Мюнхен: Ціцєро, 1953. — 319 с.

⁵ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія // Історія Українського війська. — Вінніпег, 1953. — С. 634—793.

⁶ Шанковський Л. Дії УПА і українського збройного підпілля на терені Перемищини 1944—1947 // Перемишль: західний бастион України. — Нью-Йорк; Філадельфія, 1961. — С. 183—194.

⁷ Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd: działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. — Warszawa, 1973. — S. 242.

⁸ Бутковський І. Організаційна структура УПА в час німецької окупації // До зброї. — 1954. — Вип. 24(37). — С. 2.

⁹ Штендера Є. Перша книга про Перемиський курінь УПА // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 13: Перемищина: Перемиський курінь УПА. Кн. перша: Денники відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського), «Ударники» 4, 94а. — Торонто, 1986. — С. 7—16.

¹⁰ Штендера Є., Потічний П. Друга книга про Перемиський курінь УПА // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14: Перемищина: Перемиський курінь УПА. Кн. друга: Денники сотні «Криляча» (Ярослава Коцьолка), «Ударники» 6, 96а. — Торонто, 1987. — С. 7—16.

Яків Чорний - 'Ударник'

Наступним кроком стала публікація у 23 томі «Літопису УПА» (1992 р.) Модестом Ріпецьким нариску про медичну службу Лемківського куреня, де значна увага присвячена його формуванню та діяльності у 1944 р.¹¹ Згодом він опублікував у 33 томі «Літопису УПА» (2001 р.) ширшу розвідку під назвою «Історія куреня 'Рена'»¹². Щоправда, пишучи досить багато про створення і діяльність частин воєнної округи «Сян», не згадував про неї і помилково вважав, що вона була створена тільки у 1945 р., а до того Лемківщина і курінь 'Рена' входили до ВО 5 «Маківка». В основу публікацій були покладені написані ним ще раніше спогади і нарис про початки куреня «Рена», якими користувався теж Степан Голяш при підготовці статті про діяльність УПА в Beskidy¹³. Відповідно, помилки в обох авторів однакові.

Першою працею, де системно розглянуто структуру, кадри та діяльність ОУН і УПА періоду збройної боротьби 1940—1950-х рр., були довідники Петра Содоля «Українська Повстанча Армія, 1943—49» (1994—1995 рр.)¹⁴. Належну увагу тут присвячено і ВО «Сян», зокрема, названо її керівний склад, підрозділи та їх командирів. З розвідок про життя та діяльність представників командного складу на увагу заслуговують нариси про Якова Чорнія¹⁵, Михайла Гуштака¹⁶, Василя-Мартина Мізерного¹⁷, Володи-

¹¹ Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 23: Медична опіка в УПА. — Торонто, 1992. — С. 103—140.

¹² Ріпецький М. Історія куреня «Рена» // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали). — Торонто; Львів, 2001. — С. 100—136.

¹³ Голяш С. Українська Повстанська Армія в Beskidy // Лемківщина. Земля — люди — історія — культура. — Т. 1. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. — С. 212—240.

¹⁴ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943—49. Довідник. — Нью-Йорк: Пролог, 1994. — 199 с.; Його ж. Українська Повстанча Армія, 1943—49. Довідник II. — Нью-Йорк: Пролог, 1995. — 295 с.

мира Щигельського¹⁸, Степана Стебельського¹⁹ та Василя Шишканинця²⁰.

Активізація досліджень історії ОУН і УПА в останні десятиліття привела до значного розширення їх тематики. Почали з'являтися публікації, автори яких приділяють значну увагу діяльності УПА на Перемищині у 1944 р. Так, Гжегож Мотика розглядає діяльність ОУН і УПА в Бескидах на території Польщі, звертаючи увагу на її протипольську складову, зокрема і в 1944 р.²¹ Найбільше уваги цій темі приділив польський дослідник Мечислав Самборський²². Щоправда, він, базуючись на деяких суперечливих джерелних джерелах, відстоює позицію А. Щесняка та В. Шоти та безпідставно заперечує існування у 1944 р. як Перемиської області ОУН, так і ВО 6 «Сян», ігноруючи основний масив джерел з цього питання. При цьому М. Самборський оперує щодо даного періоду назвою «Організація Українських Націоналістів самостійників-державників» (ОУН СД), яка насправді вживалася тільки півроку — від лютого до серпня 1943 р.²³.

Володимир Павлик - 'Грка'

¹⁵ Лопадчак Ф. Яків Чорний-«Ударник» // Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини. — Торонто; Львів: Літопис УПА, 2003. — С. 371—380.

¹⁶ Дем'ян Г. Михайло Гуштак-«Євген» // Дем'ян Г. Бандерівці. — Кн. 1. — К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. — С. 31—35.

¹⁷ Дем'ян Г. Мартин Мізерний-«Рен» // Шлях перемоги. — 1994. — 8 жовтня. — Ч. 41. — С. 5.

¹⁸ В'ятрович В. Сотенний «Бурлака» // Сотенний «Бурлака». — Львів: Літопис, 2000. — С. 12—70.

¹⁹ Потічний П. Вступ // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 30: Кризі сміх заліза (Хроніки). — Торонто; Львів, 2000. — С. 9—29.

²⁰ Цитук В. Василь Шишканинець-«Бір» // Шлях перемоги. — 1998. — 18 березня. — С. 5.

²¹ Motyka G. W kręgu «Łun w Bieszczadach». — Warszawa: Rytm, 1999. — S. 53—61.

²² Samborski M. Oddziały UPA w Przemyskiem i Bieszczadach w roku 1944. Obwód (okręg) OUN-SD w Przemysliu i 6 WO «Sian» // Rocznik Przemyski. — Przemysł, 2008. — Z. 4. — S. 195—225.

²³ Мороз В. Вступ // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 17: Осип Дяків-«Горновий». Документи і матеріали. — Київ; Торонто, 2011. — С. 74.

Мартин-Василь Мізерний - 'Рен'

Подібні недоліки є і в працях сучасних українських істориків. Наприклад, у монографії Нестора Мизака, виданій у 2011 р. і присвяченій УПА-Захід, вказується, що ВО 6 «Сян» створена у березні 1945 р.²⁴. Щоправда, при цьому автор згадує про командний склад цієї воєнної округи періоду 1944 р.²⁵, а навіть про її приєднання до ВО 2 «Буг». Щоправда, робить це з дивним твердженням: «У період важких боїв одночасно відбувалася реорганізація 2-ї ВО «Буг». Робилася спроба приєднати до округи 6-ту ВО «Сян». Був навіть наказ Ч. 9/44 від 25.11.1944 р., однак він не був виконаний через те, що ВО «Сян» потрібне було окреме керівництво, щоб охопити велику територію»²⁶. При цьому Н. Мизак посилається на вступ до 12 тому нової серії «Літопису УПА», де насправді вказані інші причини, чому наказ УПА-Захід ч. 9/44 від 25.11.1944 р. не був втілений в життя²⁷. Такий плутанині годі дивуватися, бо з 13 наказів УПА-Захід, які збереглися (всього їх було 21), автор посилається лише на один.

Іншої помилки допускається Володимир В'ятрович, стверджуючи, що творення сотень ВО 6 «Сян» почалося щойно у липні 1944 р. і причиною цього був вплив людей через намагання уникнути призову в Червону армію чи репресій з боку радянської влади²⁸. Насправді ж цей фактор тільки стимулював розростання повстанських відділів, тоді як підготовка та початок їх формування

²⁴ Мизак Н. УПА-«Захід» і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. — Чернівці; Торонто: Прут, 2011. — С. 93, 106, 275.

²⁵ Там само. — С. 286, 290.

²⁶ Мизак Н. УПА-«Захід» і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. — Чернівці; Торонто: Прут, 2011. — С. 125.

²⁷ Мороз В. Вступ // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943–1952. Кн. 1. — Київ; Торонто, 2009. — С. 27.

²⁸ В'ятрович В. Український визвольний рух на Закерзонні в 1944–1947 роках // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. — Львів, 2008. — Зб. 12. — С. 184.

почалися швидше і були зумовлені загальною стратегією Проводу ОУН і Головного командування УПА на розгортання збройної боротьби. Те ж саме стосується і хибного твердження Г. Мотики про те, що відділи УПА в Бескидах почали творитися влітку 1944 р. для боротьби з поляками²⁹.

Помилкові уявлення польських та українських дослідників щодо ВО 6 «Сян» періоду 1944 р. тільки збільшують актуальність докладного опрацювання теми, яка так і не знайшла досі свого належного висвітлення.

Джерельна база, яка стосується цього питання, доволі багата, хоча документів ВО 6 «Сян» збереглося лише кілька. Це накази ч. 1 і ч. 2 (обидва від 14.08.1944 р.) за підписом командира 'Мушки' і шефа штабу 'Піка'³⁰, звіт за 9.10—20.11.1944 р. за підписом командира 'Ударника'³¹. До документації ВО 6 «Сян» можна віднести ще такі документи: 1) денник чотового Ярослава Коцьолка-«Криlachа» за 23 липня — 1 листопада 1944 р.³², який є базовим для хронології діяльності сотень 'Лиса', куренів 'Бурлаки', 'Рена' і 'Євгена'; 2) звіт сотні «Дружинники 2» за 26.07—15.10.1944 р.³³. Склад і маршрут карпатського рейду загону «Рена» відображений в огляді діяльності УПА-Захід за II пол. 1944 — I пол. 1945 рр.³⁴, передрукованому з деякими неточностями у 33 томі «Літопису УПА»³⁵. В цьому ж томі є ряд інших інформацій, які стосуються ВО 6 «Сян» періоду 1944 р. Цінні документи знаходяться у збірці Миколи Лебеда, яка зараз зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху. Доповнюють джерельну базу радянські документи: доповідні записки Дрогобицького обласного комітету

²⁹ Motyka G. *Ukrainian partizanika 1942—1960*. — Warszawa: Rytm, 2006. — S. 396.

³⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 1—2.

³¹ Там само. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 4—8.

³² Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14: Переміщина: Перемиський курінь УПА. Кн. друга: Денники сотні «Криlachа» (Ярослава Коцьолка), «Ударники» 6, 96а. — Торонто, 1987. — С. 27—56.

³³ Шаповал Ю. *ОУН і УПА на терені Польщі (1944—1947 рр.)*. — Київ, 2000. — С. 27—32.

³⁴ *Instytut pamięci narodowej, Biuro Udostępniania (dalej — IPN BU) 1552/18*. — К. 225—228.

³⁵ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33: Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Переміщина (Документи і матеріали). — Торонто; Львів, 2001. — С. 67—71.

КП(б)У та Дрогобицького обласного управління НКВД³⁶, а також прикордонних військ³⁷.

За браку документів зростає вага інших джерел, насамперед протоколів допитів та спогадів. До найцінніших належать зізнання Володимира Павлика³⁸, Збігнева Левицького³⁹, Володимира Щигельського⁴⁰, Михайла Ґуштака⁴¹, Василя Скворцова⁴², Олекси Луцького⁴³. Доповнююче значення мають матеріали зізнань Василя Галаси⁴⁴, Марії Савчин⁴⁵, Михайла Корецького⁴⁶, Іванни Кизими⁴⁷ та інших.

Доволі багатою є мемуарна спадщина, початок якій покладено ще в кінці 1940-х рр. командирами Степаном Стебельським⁴⁸, Олексою Конопаським⁴⁹ та Данилом Рудаком⁵⁰. Базовими є спогади керівника підпілля Перемиської області ОУН Василя Галаси⁵¹ та його дружини Марії Савчин⁵². Досить розлогу характеристи-

³⁶ *Архів Управління служби безпеки України у Львівській області (далі — Архів УСБ України у Львівській обл.)*. — Спр. 738. — Т. 1.

³⁷ *Поэрационные войска СССР в Великой Отечественной войне. 1942—1945.* — Москва: Наука, 1976. — С. 697—700.

³⁸ *Літопис УПА. Нова серія.* — Т. 9: *Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944—1945.* — Київ; Торонто, 2007. — С. 532—569.

³⁹ *Літопис УПА. Нова серія.* — Т. 9... — С. 570—591.

⁴⁰ *Instytut ratności narodowej w Rzeszowie (dalej — IPN Rz) 046/723.* — К. 74—101; *IPN Rz 122/226.* — К. 106—148.

⁴¹ *Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України).* — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 9. — Арк. 185—191.

⁴² *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-30046.

⁴³ *Літопис УПА. Нова серія.* — Т. 9... — С. 267—391; *ГДА СБ України.* — Ф. 5. — Спр. 67418.

⁴⁴ *ГДА СБ України.* — Ф. 6. — Спр. 74914фп.

⁴⁵ *Там само.* — Спр. 55204фп.

⁴⁶ *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-37827.

⁴⁷ *Там само.* — Спр. П-26783.

⁴⁸ *Хрін С. Кризь сміх заліза // Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 30: *Кризь сміх заліза (Хроніки).* — Торонто; Львів, 2000. — С. 59—201.

⁴⁹ *Спомини чотового Острове́рха // Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 30: *Кризь сміх заліза (Хроніки).* — Торонто; Львів, 2000. — С. 207—367.

⁵⁰ *Чорний. Бій у Ліщаві Горішній // Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 4: *Чорний Ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА, 1947—1950 роки. Книга друга: 1947—1948.* — Торонто, 1987. — С. 41—43.

⁵¹ *Галаса В. Наше життя і боротьба.* — Львів: Мс, 2005. — 272 с.

⁵² *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 28: *Савчин М. Тисяча доріг.* — Торонто; Львів, 1995. — 598 с.

ку формування та діяльності відділів УПА у ВО 6 «Сян» подали Дмитро Грицько-Цяпка⁵³, Іван Дмитрик⁵⁴, Степан Дубницький (Андрій Кілко)⁵⁵ та Іван Гарасимів⁵⁶. Про створення у верхів'ях Сяну військового підрозділу ОУН(м), т. зв. «Партизанського загону ім. гетьмана Павла Полуботка» та його включення до куреня 'Рена' йдеться, зокрема, у спогадах його командирів Костя Гім-мельрайха⁵⁷ та Степана Касіяна⁵⁸.

При підготовці розвідки допомогу надали дослідники Олександр Вовк, Руслан Забілий, Василь Ільницький та Сергій Музичук, використано матеріали Центру досліджень визвольного руху та видавництва «Літопис УПА».

Українська Народна Самооборона

III конференція ОУН у лютому 1943 р. прийняла рішення про розгортання збройної боротьби. Відповідно, навесні 1943 р. в Галичині почала творитися військова формація під назвою Українська Народна Самооборона (УНС). Її командиром призначений пор. Олекса Луцький-‘Беркут’. На базі крайової військової референтури ОУН він сформував штаб УНС, призначив обласних командирів. Протягом травня—липня 1943 р. в кількох регіонах Галичини були створені перші повстанські відділи, а вже у липні—серпні вони отримали перший бойовий досвід⁵⁹.

В Перемиській області організаційна праця, зокрема і у військовій ділянці, станом на весну 1943 р. була слабка. На це вплинули арешти німцями ряду чільних членів, зокрема двох підряд обласних провідників ОУН: Юліана Щирби-‘Щасливого’ та Семена

⁵³ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько. — Львів, 1996. — 295 с.

⁵⁴ Дмитрик І. Записки українського повстанця в лісах Лемківщини. — Львів: Червона Калина, 1992. — 160 с.

⁵⁵ Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині. Спогади про Закарзоння. — Тернопіль: Джура, 2004.

⁵⁶ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29: Гарасимів І. З юнацьких мрій — у ряди УПА. — Торонто; Львів, 1999. — 330 с.

⁵⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 15: Гіммельрайх К. Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід». — Торонто, 1987. — 270 с.

⁵⁸ Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка // На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. — К.: Дніпро, 1993. — С. 492—514.

⁵⁹ Мороз В. Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік) // Визвольний шлях. — 2000. — Кн. 6. — С. 54—72.

Левицького-‘Сокола’⁶⁰. При цьому, за твердженням крайового військового референта ЗУЗ у 1942—1943 рр. сотн. Луки Павлишина-‘Наборовського’-‘Климчука’-‘Вовка’, обласної військової референтури в Перемищині взагалі не було⁶¹.

Для подолання наслідків арештів перемиська обласна організація була підсилена досвідченими підпільниками з інших регіонів Галичини. Зокрема, на пост обласного провідника у травні 1943 р. призначений Василь Галаса-‘Зенон’-‘Дніпровий’-‘Зенович’-‘Орлан’, який перебрав обов’язки на місці у липні. Того ж року прибули на пост окружного провідника Перемищини Петро Кавуза-‘Криlach’-‘Урзус’-‘Тарас’-‘Руслан’, Сяніччини — Микола Радейко-‘Хмель’-‘Зорич’-‘Хміль’-‘Чалий’; обласного референта Служби безпеки — Микола Дутка-‘Соловій’-‘Осип’; окружного референта жіноцтва Перемищини — Наталка Козакевич-‘Сіра’, в березні 1944 р. на пост обласного референта Українського Червоного Хреста (УЧХ) — Віра Лемеха-‘Рогніда’⁶².

Область (криптонім «Олімп») складалася із трьох округ: Перемиської (Бірчанський, Добромиський, Перемиський і Мостиський повіти), Сяноцької (Ліський, Сяноцький, Горлицький, Ясоський, Короснівський повіти) та Ярославської (Білгорайський, Синявський і Радимнівський повіти)⁶³. З метою конспірації назви територіальних організаційних одиниць теж були закодовані. Наприклад, Перемиська округа мала криптоніми «Вулкан», «Пороги» та «Холодний Яр», Ярославська — «Батурин», Сяноцька — «Запоріжжя»; Бірчанський повіт — «Барвінський», «Богуслав», Добромиський — «Долина», «Данило»; Мостиський — «Могила», «Михайло»; Перемиський — «Пороги», Радимнівський — «Севастопіль», Синявський — «Мальта», Білгорайський — «Балка»; місто Перемишль — «Петро».

⁶⁰ Левицький С. *Моя діяльність в ОУН // Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник.* — Т. 2. — Торонто; Нью-Йорк; Лондон; Сідней; Бережани; Козова, 1998. — С. 231; ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 75135фп. — Арк. 121; Залучник ч. 1. *Друг Шасливиий // АЦДВР.* — Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебеда; не описаний).

⁶¹ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-25020. — Арк. 28.

⁶² Галаса В. *Наше життя і боротьба...* — С. 47—48; Лемеха В. *Пильнуй, Україно, пильнуй!* — Львів, 1998. — С. 33, 35; Кристенсен IPN Rz 051/301. — К. 107.

⁶³ Літопис УПА. *Нова серія.* — Т. 9... — С. 537; IPN Rz 051/301. — К. 27; ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 74914фп. — Т. 1. — Арк. 42—43; Галаса В. *Наше життя і боротьба...* — С. 41.

Оскільки можливості для належної організації військової справи були обмежені, то на початковому етапі творення повстанських відділів Перемищина і Лемківщина в структурі УНС були приєднані до Дрогобиччини⁶⁴. Тут обласним командиром в кінці травня 1943 р. був призначений Лука Павлишин-‘Мавчин’ і працював на цьому посту до кінця року⁶⁵. Під його керівництвом формувалися три курені УНС із планованою чисельністю по 300 вояків кожен: один на Сколівщині, другий — на Турківщині—Старосамбірщині і третій — в околицях Сянока, тобто на території Перемиської області. Щоправда, у своїх досить докладних спогадах Л. Павлишин майже не подав інформації про цей останній підрозділ, оскільки його не відвідував, лише повідомив про його наявність, командира та сутички з поліцією⁶⁶.

Поза тим інших згадок про цей відділ УНС на Перемищині немає, що дає підстави стверджувати, що він не розвинувся в повноцінну військову одиницю і припинив своє існування. Перші два відділи УНС Дрогобицької області у дещо кращих умовах розвинулися станом на осінь 1943 р. до півкуренів (по дві сотні в кожному)⁶⁷. Можна припускати, що відділ на Перемищині щонайбільше досягнув стану неповної сотні.

Створення ВО 6 «Сян»

Провід ОУН 5 грудня 1943 р. прийняв рішення про розширення дії УПА на Галичину і, відповідно, формування на базі УНС УПА-Захід⁶⁸, першим командиром якої став ‘Беркут’, якого 26 січня 1944 р. змінив Василь Сидор-‘Шелест’-‘Вишитий’. Протягом грудня—січня тривали організаційні заходи, пов’язані зі створенням

⁶⁴ Павлишин Л. *«На грані двох світів...»*. Спогади військовика-бандерівця. — Львів: Сполом, 2010. — С. 216; Шеглюк В. *«Як роса на сонці»*. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН-УПА Л. С. Павлишина. — Львів, 1992. — С. 95.

⁶⁵ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-25020. — Арк. 43, 46.

⁶⁶ Павлишин Л. *«На грані двох світів...»* — С. 217—224; Шеглюк В. *«Як роса на сонці»*... — С. 103.

⁶⁷ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-25020. — Арк. 43, 46; Чижевський В. *Організація військової праці ОУН...* — С. 13—14.

⁶⁸ Мороз В. *До початків діяльності Української Головної Визвольної Ради // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху.* — Львів, 2007. — Зб. 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. — С. 213—222.

Головного Військового Штабу (ГВШ) та крайових військових штабів (КВШ), визначенням основних засад створення та діяльності УПА. За підписом 'Беркута' 20 січня 1944 р. видано наказ ч. 1, в якому зазначено: «Терен військового діяння УНС називається УПА-Захід. Крім нової назви УПА-Захід можна вживати і старої назви УНС»⁶⁹. В цьому та інших наказах та інструкціях з січня—лютого визначалися основні засади праці, зокрема, підпорядкування командирів воєнних округ не тільки крайовому військовому штабові (у військових справах), а й обласним провідникам ОУН (у політичних і теренових справах, а також взаєминах з іншими референтурами). На нижчому рівні командири УПА підпорядковувалися тільки своїм зверхникам⁷⁰. З цього видно, що основною одиницею УПА-Захід визначено воєнні округи (ВО), які територіально та організаційно співвідносилися із областями ОУН. Кожна ВО отримала свої порядковий номер і назву. Зокрема, Перемиська воєнна округа мала номер 6 та назву «Сян» (скорочено — ВО 6 «Сян»).

Коли безпосередньо було започатковано формування командного складу та творення збройних відділів на Перемищині — точно невідомо. Зокрема, немає інформації і про дату призначення її першого командира — хор. Якова Чорнія-'Ударника'-'Кулі'-'Мушка'. Він під час німецької окупації служив в українській поліції, керуючи нею в Пикуличах під Перемишлем, а відтак у Добромилі⁷¹. В. Галаса у спогадах писав, що призначив 'Ударника' військовим референтом Перемиської обл. ОУН після свого повернення з наради обласних провідників ЗУЗ, яка відбулася восени 1943 р. в с. Мелна Рогатинського р-ну⁷². А вже у березні 1944 р. призначено заступника обласного військового референта, який одночасно зайняв пост шефа штабу ВО 6 «Сян». Ним став сотенний ДУН пор. Володимир Павлик-'Ірка'-'Пік'-'222'⁷³. На цей час 'Ударник' вже виконував свої обов'язки.

Найближчими їхніми співробітниками мали стати окружні військові референти, проте в Ярославській окрузі ця посада була

⁶⁹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 62. — Арк. 94.

⁷⁰ Там само. — Арк. 94—103.

⁷¹ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 537, 545.

⁷² Галаса В. Наше життя і боротьба... — С. 47.

⁷³ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 536—537, 542, 558, 561, 565.

вакантна і працю виконував за сумісництвом один з керівників цивільної мережі ОУН (напевне, таки окружний провідник 'Арпад'). В Сяноцькій (Лемківській) окрузі Мартин-Василь Мізерний, який займав цей пост, в кінці березня був заарештований гестапо. Належна база для розгортання праці була тільки у Перемиській окрузі ОУН, військову референтуру якої очолював Василь Цебеняк-‘Богдан’⁷⁴.

Новопризначені керівники ВО спільно зі співробітниками військової референтури протягом березня—червня 1944 р. провели ряд нарад з налагодження праці у військовій ділянці. Так, у березні в Боршевичах біля Нижанкович відбулася нарада восьми військових референтів з терену Перемиської округи ОУН, яку провели ‘Орлан’, ‘Куля’, ‘Ірка’ і ‘Богдан’. ‘Богдан’ доповів про стан військової роботи в окрузі, ‘Ірка’ визначив напрямки праці референтури у справах вишколу, збереження чоловічого населення від вивозу німцями, несення варту по селах, організування криївок; ‘Куля’ проінструктував про військовий вишкіл членів ОУН, зокрема, про потребу підібрати вишкільники в окрузі та повітах⁷⁵. Наступна нарада з подібним складом учасників відбулася в кінці травня або на початку червня в Тисовій. Вона тривала 2-3 дні за участі 12 осіб. Вели нараду ‘Куля’, ‘Ірка’ та ‘Богдан’⁷⁶.

У всіх повітах та районах Перемиської округи були відповідні референти, а в повітах — також вишкільники⁷⁷. В інших округах праця фактично стояла, тому першочерговим завданням для її успішного розгортання навесні 1944 р. було укомплектування військової референтури (у II пол. 1944 р. більш поширеною стала назва «організаційно-мобілізаційна референтура», скорочено — «орг-моб»). Непогані перспективи праці були у III повіті Ярославської округи, де енергійний повітовий провідник Іван Молодій-‘Косар’ виконував обов’язки і коменданта самооборони, й інструктора вишкোলів. Він оцінював мілітарні можливості ОУН з самообороною та українською поліцією, на яку був вплив, на щонайменше 800 гвин-

⁷⁴ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 538, 541; Кристенсен К. Волю України. Розповідь про Миколу Радейка. — К.: Смолоскип, 1999. — 68—69.

⁷⁵ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 539—540.

⁷⁶ Там само. — С. 538.

⁷⁷ Там само. — С. 540.

тівок⁷⁸. Проте труднощі зв'язку з Перемишлем, інертність керівництва та загибель окружного провідника 'Арпада' в облаві в кінці липня 1944 р. та загалом брак командирських кадрів перешкодили створенню відділів УПА в цьому терені ще влітку того року. До Сяноцької округи перекинуто в липні 1944 р. 'Богдана', якого, ймовірно, ще тоді, в Перемищині замінив Михайло Ковальський- 'Крісовий'⁷⁹.

Українська поліція на Перемищині значною мірою перебувала під впливом ОУН⁸⁰. Чисельний стан поліції у Перемиському крайсі Л. Шанковський оцінював на 308 осіб, розкиданих по 41 станиці⁸¹. За оцінками сучасного дослідника Сергія Музичука, чисельність української поліції в Перемиському та Сяноцькому крайсах складала на 1 травня 1944 р. 202 і 148 осіб відповідно. Ще 99 українських поліцистів було розкидано по станицях Західної Лемківщини в крайсах Кросно, Ясло і Новий Сонч.

Проте перехід поліцистів у ліс наражував на репресії з боку німців їхні родини та вже ув'язнених представників української громади, роблячи обидві ці категорії по суті закладниками. Яскравим прикладом є перехід в підпілля станиці української поліції з Лютовиськ 29 березня 1944 р. Тоді поліцисти на чолі з повітовим інспектором Осипом Урбаном інсценізували напад на себе нібито польського підпілля і перейшли в УПА⁸². За це німцями 24 квітня в Тарнові були розстріляні 10 членів і симпатиків ОУН, заарештованих незадовго до цього, зокрема окружний організаційний референт ОУН Сяніччини Михайло Фаль- 'Остап', член окружного проводу Іван Черешнівський, повітовий провідник Сяніччини Володимир Сивик, районний провідник Антін Москалик та ін. (всі затримані у березні 1944 р.)⁸³. Загалом в березні—квітні 1944 р. за

⁷⁸ Молодій І. Пискоровичі, Пискоровичі... моя любов, моє горе // *Закерзоння. Спомини вояків УПА*. — Варшава: Тирса, 1997. — Т. III. — С. 136, 139.

⁷⁹ *Літопис Української Повстанської Армії*. — Т. 34: *Лемківщина і Перемищина. Політичні звіти (Документи)*. — Торонто; Львів, 2001. — С. 335.

⁸⁰ Голяш С. *Українська Повстанська Армія в Beskidі...* — С. 212; *Літопис Української Повстанської Армії*. — Т. 29... — С. 55.

⁸¹ Шанковський Л. *Дії УПА...* — С. 186.

⁸² *Спомини чотового Острроверха...* — С. 218—219.

⁸³ *Німецький терор на ЗУЗ (продовження вісток зі ЗУЗ за час від січня до липня 1944 р.)*. — С. 5 // *АЦДВР*. — Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебеда; не описаний); *ГДА СБ України*. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 47. — Арк. 176.

доносами поляків гестапо в Сяноку, Балигороді та Одреховій заарештувало 38 осіб, зокрема між 15 і 27 березня — окружного коменданта української поліції в Сяноку, окружного військового референта ОУН М.-В. Мізерного⁸⁴.

Березневі арешти дуже серйозно ослабили організаційну мережу на Лемківщині. За твердженням працівника Служби безпеки крайового проводу ОУН ЗУЗ М. Ріпецького, який прибув сюди в травні 1944 р. із завданнями по лінії СБ, на Сяніччині залишився діючим тільки один районний провідник та два підрайонних⁸⁵. Арешту уникнув також окружний провідник 'Хмель', який доздавав іспити у Львові і бував на Лемківщині тільки наїздами⁸⁶. Для відновлення праці в кінці травня 1944 р. в Сяніччину призначені окружний референт СБ 'Луговий', провідники Ліського повіту Володимир Кіт-'Постріл'-'Ігор' та Сяноцького повіту Микола Залізник-'Говерля'⁸⁷.

В таких умовах ОУН не могла серйозно розраховувати на свої впливи серед поліцистів, поки Перемищина залишалася в руках німців. Кадри для повстанських відділів слід було шукати деінде. При цьому поліцисти — члени і симпатички організації — надавали допомогу при створенні УПА. Наприклад, комендант української поліції в містечку Бірча Іван Гарабач був повітовим військовим референтом ОУН Бірчанщини (в підпіллі — 'Пастернак', 'Старий', 'Сцибишевський', 'Явір') і викладав зброєзнавство на військових вишколах ОУН⁸⁸. В тому ж повіті військовим інструктором був працівник волосної управи Бірчі Пришляк-'Мак', який викладав польову службу та картографію⁸⁹.

Поза українською поліцією серйозного кадрового резерву осіб з військовим вишколом організація в області не мала. Тому при

⁸⁴ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 71. — Арк. 160; Німецький терор на ЗУЗ... — С. 2; IPN Rz 046/723. — К. 91; Сергійчук В. Український здвиг. — Т. 1: Закарпаття. 1939—1947. — К.: Українська Видавнича Спілка, 2004. — С. 304.

⁸⁵ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 103.

⁸⁶ Кристенсен К. Волю Україні... — С. 65—67.

⁸⁷ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 103; Дем'ян Г. Володимир Кіт-'Ігор', «Постріл», «Гомін» // Шлях перемоги. — 1995. — 4 березня. — Ч. 8. — С. 5.

⁸⁸ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 546, 575, 578; Оліяр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] // Закарпаття. Спомини вояків УПА — Т. 4. — Варшава: Турса. 1998. — С. 192.

⁸⁹ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 546; Оліяр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] — С. 192.

творенні повстанських відділів розраховували на допомогу сусідніх теренів, а також на місцевих членів та симпатиків ОУН, вишколених власними силами. Зокрема, від 1943 р. в Сянїччинї діяла боївка СБ ОУН, яку очолював 'Бойко', а після його загибелї у боротьбї з нїмцями — 'Лемко'⁹⁰. Боївка ОУН з кількома роями діяла від березня 1944 р. і у Мостиському повітї⁹¹.

Крім 'Ірки', в Перемищину був скерований у травнї 1944 р. ще один колишній легіонер — Василь Фединський-'Павук', який до середини квїтня командував сотнею «Булава» у Дрогобицькій ВО 5 «Макївка»⁹². Він був введений до штабу ВО 6 «Сян»⁹³. Щоправда, його конкретні обов'язки точно невідомі. Наприклад, керівник пункту зв'язку штабу З. Левицький називав його керівником жандармерї⁹⁴, М. Савчин — інтендантом⁹⁵. Натомість В. Павлик зізнавав спочатку, що 'Павук' працював у штабі при 'Кулі', відтак — що виконував обов'язки військовика Перемиської округи, організувавши військову школу на чолї з Михайлом Дудою-'Громенком'⁹⁶.

Сам 'Громенко' прибув в Перемищину на початку 1944 р., скерований 'Шелестом' на пост командира сотнї УПА, яку мав організувати⁹⁷. У червнї на керованому ним вишколі біля Тростянця в Бірчанщинї навчалося близько 40 учасників⁹⁸.

На Перемищину також скеровано частину випускниць трижневого розвідчого курсу, організованого під Львовом у травнї 1944 р. керівником розвідувального відділу КВШ УПА-Захід хор. Володимиром Свидницьким-'Сергієм'-'Арсеном'. Серед них була Ольга Мороз-'Малуша', яка у липнї через обласну УЧХ 'Рогніду' встановила контакт із 'Кулею' та перейшла у його підпорядкування⁹⁹.

⁹⁰ Рїпецький М. Історія курїня «Рена»... — С. 107; Протокол ч. 1. Павлишин Ілля-'Чорний» // АЦДВР. — Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебедея; не описаний).

⁹¹ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 47. — Арк. 172.

⁹² Спомини чотого Островерха... — С. 219; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 58. — Арк. 115.

⁹³ Галаса В. Наше життя і боротьба... — С. 46.

⁹⁴ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 572, 588.

⁹⁵ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 65.

⁹⁶ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 542, 544, 546.

⁹⁷ Галаса В. Наше життя і боротьба... — С. 50—52.

⁹⁸ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 542, 544; Оліяр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] — С. 193.

⁹⁹ ІРН WR 038/102, т.1. — К. 15.

В розпорядження 'Ірки' у ВО 6 «Сян» в середині червня 1944 р. направлено групу випускників підстаршинської школи «Олені» чисельністю 20 осіб під керівництвом 'Гада'. До неї входили, зокрема, Юрій Стеф'юк-'Глинка', Михайло Білик-'Граб', Петро Гнатюк-'Дорош', Михайло Процько-'Крамаренко', Василь Мартиняк-'Морозенко', Іван Гарасимів-'Палій', Степан Зорій-'Туча', а також 'Бук', 'Вовк' (можливо, Михайло Вальчишин), 'Довбня' та ін.¹⁰⁰. Прибувши в околиці с. Ямна Долішня у липні того ж року, вони були розкинені по навколишніх селах для військового вишколу навобранців¹⁰¹. **Гад' у серпні—вересні 1944 р. працював у військовій референтурі та жандармерії в Бірчанщині**¹⁰².

Військова підготовка впроваджувалася в Службі безпеки ОУН. Зокрема, в обласній боївці СБ інструктором був Омелян Сенишин-'Прут', який загинув від кулі німецького жандарма в Добромилі 20 травня 1944 р.¹⁰³, Інструкторська конференція із 12-15 есбістами на тему військових вишколів у березні—квітні відбулася в Губичах біля Добромиля. Її вели 'Орлан', 'Осип' та 'Ірка'¹⁰⁴. Військовою підготовкою займалися навіть жінки. Так, у травні 1944 р. на вишколі провідних працівниць УЧХ від району і вище, крім організаційних і санітарних питань, учасниці вивчали також зброєзнавство під керівництвом інструктора Івана Сидія-'Зруба', якого невдовзі перед тим теж прислали в Перемищину¹⁰⁵.

Невдовзі УПА на Перемищині отримала допомогу від інших теренів. Під час інспекції відділів в Чорному Лісі на Станиславщині 27 червня 'Шелест' доручив сотням 'Змії' к-ра хор. Василя Андрусяка-'Рівуна', «Месники» к-ра ст. бул. Олек-

¹⁰⁰ ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 36617фп. — Т. 1. — Арк. 46—48; IPN BU 1552/6. — К. 94—95; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 51—52, 56, 67, 289—298; Повстанські могили. — Т. 1. — Варшава; Торонто: Український Архів, Літопис УПА, 1995. — С. 78; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 547, 575.

¹⁰¹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 55.

¹⁰² Оліяр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] — С. 198; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 575.

¹⁰³ Збройна боротьба українського народу проти окупантів (вістки з українських земель за час від січня до серпня 1944 р.). — С. 43 // АЦДВР. — Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебедя; не описаний); ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 47. — Арк. 172, 175.

¹⁰⁴ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 539.

¹⁰⁵ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 53; Шандрович З. В боях за волю України. — Львів, 2002. — С. 71.

си Химинця-‘Благого’ і «Дружинники» к-ра ст. бул. Михайла Марущака-‘Черника’ відійти рейдом на Захід, причому перші дві мали призначення в Дрогобиччину, а третя — в Перемищину¹⁰⁶. Її завданням було «скріпити на заході оборону українського населення від польських банд, що напірали на схід»¹⁰⁷. Сотня ‘Черника’ нараховувала 160 повстанців¹⁰⁸, була добре озброєною (1 важкий кулемет, 1 батальйонний міномет, протитанковий кріс, фаустпатрони; кожен рій мав по два легких кулемети). З Чорного Лісу курінь під загальним командуванням ‘Різуна’ 30 червня вирушив у рейд, а 8 липня звів великий бій із німецькими та угорськими підрозділами на горі Лопаті біля м. Сколе¹⁰⁹. Відтак відділи пішли далі на захід, сотні «Змії» і «Месники» залишилися на Дрогобиччині, а «Дружинники» рушили далі в Перемищину¹¹⁰.

Наказ про відправлення трьох сотень в диспозицію ВО 6 «Сян» отримала також ВО 3 «Лисоня». Її терен навесні—влітку 1944 р. був розділений лінією фронту, і значна частина відділів зосередилася в лісистій частині Бережанської округи, що ускладнювало їх утримання та діяльність. Проте з невідомих причин жодна із сотень звідти так і не прибула в Перемищину, а тому ‘Шелест’ в наказі УПА-Захід ч. 7/44 від 4.09.1944 р. домагався выяснень у цій справі від ВО 3 «Лисоня»¹¹¹.

За штатом у штабі ВО мали бути начальники розвідувального, господарського, організаційно-мобілізаційного, вишкільного, політвиховного відділів, але фактично їх не було¹¹². Щоправда, за твердженням З. Левицького, господарськими справами при ‘Ірці’ займався кущовий Ямної Павло Сеньків-‘Вістун’-‘Жар’¹¹³. Зв’язком

¹⁰⁶ *Бої УПА за Чорний Ліс під Станиславом (Із звіту командира Воєнної Округи IV, УПА-Захід) // Т. 19: Група УПА «Говерля». Книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. — Торонто, 1992. — С. 52.*

¹⁰⁷ *Бутковський І. Рік боротьби УНС-УПА за опанування Карпат // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 19: Група УПА «Говерля». Книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. — Торонто, 1992. — С. 37.*

¹⁰⁸ *Чорний. Бій у Ліщаві Горішній... — С. 41.*

¹⁰⁹ *Подольк Б. Бій на Лопаті // Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 3: Чорний Ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947—1950 роки. Книга друга: 1948—1950. — Торонто, 1989. — С. 71—75.*

¹¹⁰ *Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943—49. Довідник II... — С. 167.*

¹¹¹ *ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 66.*

¹¹² *Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 542.*

¹¹³ *Там само. — С. 572, 578.*

штабу ВО від травня 1944 р. керував Збігнев Левицький-‘Антенa’-‘Тернистий’, у підпорядкуванні якого перебували кур’ери ‘Траб’, ‘Дорко’ і ‘Славко’¹¹⁴. Інспектором зв’язку від УПА-Захід до ВО 6 «Сян» був ‘Теменко’, а одного разу на зв’язок до к-ра ВО 6 «Сян» ‘Кулі’ їздив у комісаріат поліції в Добромилі й сам керівник зв’язку КВШ Володимир-Ігор Порендовський-‘Вовк’¹¹⁵.

Крім браку кадрів, були у ВО 6 «Сян» недоліки і персонального характеру. Її командир ‘Куля’, за твердженням В. Павлика, був слабким організатором, а тому значну частину його роботи брали на себе ‘Орлан’ та ‘Трка’¹¹⁶.

Зміна окупанта

Літній наступ радянських військ (почався 23 червня в Білорусі, а 13 липня — в Галичині) призвів до опанування Червоною армією майже всіх українських етнічних земель. Відступ німців поставив перед українською поліцією вибір: евакуація на Захід або перехід в ліс. Оскільки тут були присутні значні впливи ОУН, зокрема серед командного складу, то багато поліцистів залишили службу німцям та вступили в УПА. У липні 1944 р. провід дав наказ членам ОУН, які були в поліції, залишити німецьку службу та перейти в УПА¹¹⁷. Крім того, значний приплив кадрів дали вояки розбитої під Бродами у липні 1944 р. дивізії СС «Галичина». Серед них теж були присутні впливи ОУН, а тому досить значна кількість дивізіонників опинилася в УПА. Оскільки напрям відступу німецьких адміністрації та військ (зокрема і дивізії) в Галичині був спрямований на південний захід, то багато поліцистів та дивізіонників опинилася в УПА власне у Перемиській області.

Дивізіонник С. Дубницький згадував, що після бою під Бродами він і ще шість бережанців втекли вночі з військового ешелону, який йшов в тил і зупинився в горах за Добромилем через пошкодження колії. Через місцевих людей вони знайшли контакт до сотні ‘Черника’. За твердженням С. Дубницького, із 200 вояків цієї сотні близько

¹¹⁴ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 546, 561, 565, 572, 574.

¹¹⁵ Порендовський В.-І. Штафетні лінії. Спогади. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2010. — С. 41, 45—46; ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 75172фп. — Т. 2. — Арк. 32—34; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 562, 573.

¹¹⁶ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 538; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 77.

¹¹⁷ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 107.

120 були в одностроях дивізії «Галичина». З решти багато було у мундирах поліції¹¹⁸. Також місцеві підпільники вели небезуспішну агітацію серед українців у німецькій армії та поліції, щоб переходили до УПА¹¹⁹. За вказівкою 'Ірки', місцева мережа перехоплювала втікачів з поліції, дивізії та ЧА і скеровувала їх до УПА¹²⁰.

У розпорядженні УПА на Перемищині, за свідченнями З. Левицького, опинилася майже вся українська поліція зі станиць Бірча (до 60 осіб), Риботичі (до 20), Явірник Руський, Кузьмина і Войткова (по 20-30). Крім того, група дезертирів з дивізії «Галичина» — до 100 осіб, група дезертирів з ЧА — до 50 осіб і до 100 осіб «бульбівців»¹²¹. За звітом 'Шелеста' від 20.10.1944 р., «перехід фронту дав УПА-Захід фізично здорових, одітих, добре або достаточо вишколених розбитків СС-ів і української поліції (хоч морально слабих) в загальному числі около тисяча людей»¹²².

Приплив поліцистів і дивізійників значною мірою розв'язав брак вишколених кадрів для повстанських відділів і спричинився до їх масового розростання. Причому це стало несподіванкою навіть для вищого командування УПА. М. Ріпецький згадував про реакцію на це: «Представники куреня 'Рена' відчували, що оголошення про створення нового куреня командири не сприйняли з захопленням, якого сподівалися, але з виразом певного заклопотання... Головне Командування УПА, в зв'язку з переходом в большевицьке заплілля, не мало в плані творення нових відділів. Вони навпаки старалися обмежити відділи УПА до найбільш бойових одиниць»¹²³.

Крім того, в УПА і підплілля ОУН перейшли представники української інтелігенції (працівники легальних установ, вчителі) та всі ті, хто не пішов з німцями на Захід, але усвідомлював небезпеку радянської влади. Серед них теж були члени ОУН. Значну частину новобранців складала молодь і загалом національно свідома частина чоловічого населення. Збірними пунктами для всіх

¹¹⁸ Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 8—10.

¹¹⁹ Хрін С. Крізь сміх заліза... — С. 61.

¹²⁰ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 575.

¹²¹ Там само. — С. 575.

¹²² ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 62. — Арк. 76.

¹²³ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 112.

них на Перемищині були Ямна Горішня і Тисова¹²⁴. Атмосферу збірного пункту в Ямній Горішній описав І. Дмитрик: «У селі рух не вгавав ні вдень, ні вночі. Постійно прибували менші й більші, краще й гірше озброєні групи, що, покрутившись по селі, знову кудись відходили. Вони були одягнені в різні мундири — німецькі, мадярські, чеські, словацькі, італійські, червоноармійські. Було між ними також чимало у цивільному одязі»¹²⁵.

На збірний пункт до Ямної 22 липня прибуло 30 добровольців-поліцистів з Хирова і Коростенка¹²⁶, 23 липня — група поліцистів з Нижанкович¹²⁷. Туди ж прибули і новобранці з околиць Добромиля¹²⁸. Сотнею 'Громенка' в ніч з 23 на 24 липня проведено наскок на м. Бірчу, де забрано продукти із складів «Маслосоюзу» та ліки з аптеки. Акція відбувалася у порозумінні з українською поліцією, яка разом із комендантом Іваном Гарабачем-«Пастернаком» тоді ж перейшла в УПА¹²⁹.

Новобранці, які збиралися в Ямній та околиці, сформували нову сотню УПА під командою 'Лиса', а також доповнили існуючі відділи 'Громенка' та 'Черника' («Дружинники»)¹³⁰.

Сотня 'Лиса'

Особа командира 'Лиса' наразі не встановлена. За спогадами Д. Грицька, той походив з села Городовичі біля Добромиля і був не стільки сотенним, як зв'язковим, який мав мету відвести відділ у Карпати¹³¹. Тимчасовим командиром називав його й І. Дмитрик¹³². За мартирологом Добромильщини, укладеним краєзнавцем Зиновієм Шандровичем, можна припускати, що 'Лис' — це Лазар Чернецький, 1919 р. н., с. Товарна (кілька кілометрів на північ від Городовичів), який в період німецької окупації був комендантом

¹²⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 27; Т. 29... — С. 54—55; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 7—8; Сокіл Д. Рух УПА в околицях Добромиля // Лазарик І. Добромиль та околиці. — Коломия, 1999. — С. 323; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 47.

¹²⁵ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 7.

¹²⁶ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 8—12.

¹²⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 27.

¹²⁸ Сокіл Д. Рух УПА в околицях Добромиля... — Коломия, 1999. — С. 323.

¹²⁹ Олійр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] — С. 195.

¹³⁰ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 575.

¹³¹ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 13.

¹³² Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 8.

станіції української поліції в с. Нове Місто між Добромилем та Нержанковичами, а незадовго до переходу фронту перейшов в ОУН чи УПА на Закарпаття, де працював у керівній структурі й звідки повернувся у 1945 р. Ще одна особа, яка могла бути командиром 'Лисом', — Степан Моцяк з Княжполя під Добромилем¹³³.

У сотні 'Лиса' пости чотових і ройових зайняли члени ОУН з військовим досвідом, зокрема згадувані вище випускники підстаршинської школи «Олені». Вони мали досить багато клопоту із досвідченими поліцистами із кількарічним стажем, які з нехиттю слухалися команд майже юних підстаршин¹³⁴.

На Перемищині в той час з'явилися відділи червоних партизанів, загроза з боку яких змушувала активно маневрувати в терені. 26 липня відбулася відправа командного складу відділу із 'Кулею' та 'Іркою', і того ж дня сотня 'Лиса' вирушила в Карпати для вишколу та переходу фронту¹³⁵.

Щодо чисельності відділу 'Лиса' в джерелах існують доволі серйозні розбіжності. За свідченнями 'Бурлаки', в ньому було 80–100 вояків¹³⁶, натомість ройовий цього відділу Іван Гарасимів називав цифру понад 200¹³⁷, Іван Дмитрик — майже 180 (4 чоти з 4 роями по 11 вояків у кожному)¹³⁸.

Сотня 'Лиса' рухалася за маршрутом Грозьова — Тростянець — Ляхава — Креців — Семушова — Голучків — Тирява Волоська — Пашова — Ванькова — Середниця — Стефкова — Орелець — Мичківці. 29 липня у Стефковій проведено акцію (очевидно, ліквідація антиукраїнського елемента) і того ж дня вбхід перейдено річку Сян. Відтак через Бережницю Нижню, Березку, Жерники Вижні відділ вийшов у західні околиці Балигорода, під г. Хрещату, де до 5 серпня таборував, змінюючи місце постою, біля сіл Рябе, Суковате, Середне Велике, Кальниця, Турянське, Прелуки і Щавник¹³⁹.

¹³³ Шандрович З. В боях за волю України. — Кн. II. — Самбір, 2008. — С. 345, 406.

¹³⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 55–56; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 13.

¹³⁵ Там само. — Т. 14... — С. 27; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 7–8; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 13.

¹³⁶ IPN Rz 122/226. — К. 107.

¹³⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 55.

¹³⁸ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 7–8.

¹³⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 27–30; Т. 29... — С. 55–57; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 13–14, 18; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 9–11.

Під час побуту в Березці підрозділ з сотні 'Лиса' чисельністю 50 осіб здійснив акцію на сусіднє село Середнє, де затримав 12 поляків та 1 українця за співпрацю із червоними партизанами. Після допиту українця відпустили, а 11 поляків розстріляли (ще один утік)¹⁴⁰. В Березці ліквідовано лігеншафт, звідки роздали 80 голів худоби місцевим селянам¹⁴¹. Під Турянським домовилися про нейтралітет зі словацькою частиною німецької армії, яка базувалася в тому селі. 5 серпня сотня 'Лиса' вирушила на схід, в околиці Балигорода¹⁴². На той час, за твердженням І. Дмитрика, вона доповнилася ще п'ятою чотою — важких кулеметів, а рої збільшилися на 4-5 стрільців. Щоправда, названу ним чисельність — 300 вояків — слід вважати сумнівною¹⁴³, хоча про чисельний стан на три сотні також згадував І. Гарасимів¹⁴⁴.

Сотня 'Бурлаки'

Одним із перших вивів своїх підлеглих у ліс комендант станиці поліції у містечку Медика Володимир Щигельський-'Бурлака'. За його свідченнями, 25 червня 1944 р., отримавши розпорядження про евакуацію станиці, він замість того відповідно до розпорядження 'Орлана', переданого заступником коменданта поліції — Іваном Козьоринським, разом з десятьма поліцистами залишив службу¹⁴⁵.

Є підстави припускати, що свої зізнання 'Бурлака' неспівідомо або зумисне плутав. Насправді описані ним події сталися не у червні, а в липні, не виключено, що від 25 числа починаючи. На це вказує і ситуація на фронті та в тилу німецької армії, і занадто великий час переходу в Карпати (40 днів), і той факт, що в повстанських реєстрах приналежність до його сотні вказується не раніше липня 1944 р. При цьому подано, що саме від цього місяця 'Бурлака' командував сотнею, а єдина точна дата — 28.07.1944 р. — зазначена як початок виконання обов'язків ройового колишнім поліцистом Петром Вівриком-'Степом'¹⁴⁶. Зрештою,

¹⁴⁰ Архів УСБУ у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 48—49.

¹⁴¹ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 11.

¹⁴² Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 30.

¹⁴³ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 12.

¹⁴⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 57.

¹⁴⁵ ІРН Rz 122/226. — К. 106.

¹⁴⁶ ІРН ВУ 1552/6. — К. 104—107; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 219.

сам 'Бурлака' говорив, що залишив Медику тоді, коли фронт був під Львовом¹⁴⁷ (місто було взяте 27 липня).

Поліцисти зі станиці у Медиці вирушили в напрямку Нижніх Устрик. В дорозі до 'Бурлаки' приєдналися втікачі з Мостищини та околиць Львова, а також місцеві новобранці, внаслідок чого відділ чисельно зріс до 100 осіб. Далі подався в напрямку Ліська, а в Угерцях повернув на південь і через Березку дійшов до Жерниці Вижньої. Тут встановлено контакт із повітовим провідником 'Пострілом', який пов'язав 'Бурлаку' із переведеним з Перемищини окружним військовиком В. Цебеняком-'Богданом' і доручив виконувати його накази¹⁴⁸.

Відділ кілька днів стояв у Жерниці, відпочиваючи після виснажливої дороги. В цей час долучилися до сотні поліцисти з Балигорода, Ліська та ряду інших станиць. Відтак 'Богдан' наказав 'Бурлаці' відійти на південь, до словацького кордону. Під час рейду біля Яблінки відбулася сутичка з німцями, які намагалися перегородити відділові дорогу, але повстанцям вдалося прорватися в напрямку Тісної, звідки вони повернули на захід до Волі Мигової. Тут мали кілька перестрілок зі словацької армією, яка стояла на кордоні, а тому за кілька днів сотня перейшла на північ, до с. Рябе під горою Хрещатою. Тут сталася перестрілка з червоними партизанами, після якої обидві сторони відступили. Сотня 'Бурлаки' відійшла до сусіднього села Гучвиці на захід від Балигорода, де до неї долучився відділ 'Лиса'¹⁴⁹.

За характеристикою М. Ріпецького, сотня 'Бурлаки', яка складалася переважно з колишніх поліцистів, через це була більш однорідна і дисциплінована порівняно із відділом 'Лиса'¹⁵⁰.

З околиці Чистогорба під Балигород перейшов невеликий, але дисциплінований підрозділ, сформований також у липні 1944 р. на базі боївки ОУН 'Лемка' після приєднання до неї поліцистів станиці в Команчі із комендантом Василем Шишканинцем, який під псевдонімом 'Бір' очолив новостворену військову одиницю¹⁵¹.

¹⁴⁷ IPN Rz 122/226. — К. 106.

¹⁴⁸ Ibidem. — К. 106—107, 119—120.

¹⁴⁹ Ibidem. — К. 107, 120—121; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 18.

¹⁵⁰ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 106.

¹⁵¹ Там само. — С. 107—108.

Перший курінь УПА на Лемківщині

На базі відділів 'Бурлаки', 'Лиса' і 'Біра' сформовано курінь з трьох сотень. І. Дмитрик подає його назву як «Перший курінь УПА на Лемківщині»¹⁵². Командиром куреня і першої сотні 'Богдан' призначив 'Бурлаку', другої — 'Біра', третьої — колишнього коменданта поліції в Вапівцях (або Нижанковичах), ст. десятника Володимира Качора-'Пугача'¹⁵³. Обов'язки курінного політвиховника виконував 'Говерля'¹⁵⁴.

Чисельність куреня 'Бурлаки' наразі точно невідома. Сам В. Щигельський зізнавав, що курінь складався з трьох неповних сотень, кожна з яких мала дві чоти і нараховувала 70 вояків¹⁵⁵. Натомість М. Корецький нарахував 700-800 стрільців¹⁵⁶, що, безумовно, є перебільшенням. За твердженнями Д. Грицька та І. Дмитрика, кожна сотня мала чотири чоти, а чота — чотири рої по 10-12 стрільців кожен¹⁵⁷, що дає загальну чисельність куреня на 500-550 вояків. Ймовірно, така чисельність теж є дещо завищеною.

Озброєння сотень було недостатнє, бракувало набоїв і автоматичної зброї¹⁵⁸. І. Дмитрик згадував, що в той час у відділі виявлено сітку большевицьких провокаторів, яких поставлено перед курінний польовий суд, засуджено на кару смерті і страчено¹⁵⁹.

Курінь 'Бурлаки', хоч існував лише кілька днів, мав досить насичену подіями історію. Зокрема, за вказівкою повітового провідника ОУН «Ігоря» в ніч на 6 серпня в Балигороді проведено відплатну акцію, під час якої ліквідовано близько 40 поляків, які тероризували українське населення¹⁶⁰. За свідченнями М. Корецького, тоді знищено 56 поляків, про що він довідався у 1945 р. від місцевих підпільників¹⁶¹. Польські джерела свідчать про 42 вбитих¹⁶². Натомість Д. Грицько твердив тільки про 12 вбитих, що

¹⁵² Дмитрик І. *Записки українського повстанця...* — С. 13.

¹⁵³ ІРН Rz 122/226. — К. 107, 121; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 398. — Т. 9. — Арк. 123; Грицько-Цяпка Д. *Ліс — наш батько...* — С. 19.

¹⁵⁴ Дмитрик І. *Записки українського повстанця...* — С. 16.

¹⁵⁵ ІРН Rz 122/226. — К. 107, 121.

¹⁵⁶ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 51.

¹⁵⁷ Грицько-Цяпка Д. *Ліс — наш батько...* — С. 19.

¹⁵⁸ Там само. — С. 19; Дмитрик І. *Записки українського повстанця...* — С. 12.

¹⁵⁹ Дмитрик І. *Записки українського повстанця...* — С. 13.

¹⁶⁰ ІРН Rz 122/226. — К. 107, 121-122.

¹⁶¹ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 52, 101.

¹⁶² Мотука Г. *W kręgu «Łun w Bieszczadach»...* — С. 56.

загалом суперечить відомостям з інших джерел¹⁶³. Не виключено, що він переплутав кількість ліквідованих в акції в Балигороді зі згаданою вище акцією сотні 'Лиса' в Середньому. За твердженням М. Ріпецького, вище командування згодом засудило ці дії, оскільки на серпень 1944 р. вони були неактуальні і шкідливі¹⁶⁴. Ось як цю акцію описував один з учасників: «Висилаючи нас на становища, командир Бурлака наказав нам покарати вбивців українських дітей, жінок і чоловіків. Розвідка місцевого підпілля довгий час складала точні списки поляків, які масакрували українське населення. Такі списки дістали наші відділи, призначені до різних частин Балигорода. Перші промені сонця привітали нас на стійках, по полях, дорогах, в ярах та попід хатами, що в них спали члени польських терористичних банд. Розбудивши цих терористів зі сну, наші спецгрупи відчитали їм вирок смерти повстанського польового суду, вичисляючи докладно їх злочини, кого, де й коли вони вбили. Після того вирок виконано на місці. Заки мешканці Балигорода пробудилися, наша каральна акція була закінчена. Стрілянина зчинила паніку в місті. Найбільше налякалися українці, які думали, що це поляки почали нову масакру українського населення. Під час акції знайдено по деяких хатах зброю й амуніцію, яку негайно сконфісковано. Відкрито теж великі склади харчів, що їх зібрали польські боївки. Все важливіше з тих складів забрано. Ліквідуючи польських терористів, усі дотримувалися наказу командування куреня не чіпати ні жінок, ні дітей, ні старих і не забирати нічого з хат, крім зброї, амуніції, військового одягу та взуття»¹⁶⁵.

З Балигорода курінь 'Бурлаки' через Стежницю вирушив на Радеву. В дорозі мав кілька перестрілок з червоними партизанами з'єднання ім. Й. Сталіна під командуванням Михайла Шукаєва, але продовжив рух у визначеному напрямку, зав'язавши відтак кількогодинний бій. Спочатку після відчайдушного наступу підрозділів 'Бурлаки' большевики втекли, залишивши табір зі значною кількістю зброї та набоїв. Забравши їх, повстанці розпочали відступ, але, не маючи досвіду, робили це неорганізовано, що дозволило партизанським підрозділам чисельністю близько 500 осіб здійснити

¹⁶³ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 19.

¹⁶⁴ Ріпецький М. Історія куріня «Рена»... — С. 106—107.

¹⁶⁵ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 13.

проти наступу, відбити частину обозу і частково розпорошити курінь «Бурлаки», який групами відступив на північ до Жерниці Вижньої. Повстанці оцінювали ворожі втрати на 70-73 вбитих, при своїх 6-22 вбитих і кільканадцяти поранених та тих, хто пропав безвісти¹⁶⁶.

Сотня 'Євгена'

В Сяноцькому повіті на захід від сіл Вислок Великий, Воля Вижня, Карликів та Чистогорб у липні 1944 р. формувався відділ УПА під керівництвом повітового провідника ОУН 'Залізняка'. До них мав приєднатися відділ Веркшущ з с. Івоніч, який планував залишити службу німцям в ніч з 15 на 16 липня. Але про ці наміри довідалися німці і перевели цей підрозділ у Словаччину. Кільком організаторам ледве вдалося втекти від арешту. Серед них був 'Лесь', який і очолив цей відділ УПА. В кінці липня приєднався ще один старшина з Івоніча, Михайло Гуштак-'Євген'. Заарештований німцями за спробу переходу в ліс, він втік з-під конвою. Йому 'Лесь' передав командування відділом, а сам залишився бунчужним. 27 липня до відділу у Вислоку приєдналися 'Рен' та Ярослав Билень-'Райтер', які того таки дня втекли від німців при повантаженні в'язнів в'язниці у Тарнові до вагонів для транспортування в концтабори. 'Райтер', який став ройовим, згадував, що на той час відділ нараховував 14 осіб, з ними обома — 16. При ньому також перебували окружний референт СБ 'Луговий' та співробітник крайової СБ Модест Ріпецький-'Горислав'. До відділу стікалися місцева молодь, біженці з Галичини та поліцести з довколишніх станиць, а також добровольці і поліцести із Західної Лемківщини (села Крампна, Гладишів та ін.), тож його чисельність швидко зросла. Сотня займалася вишколом, а 1 серпня мала сутичку з відділом червоних партизанів в с. Карликів, яка була невдалою: повстанці після короткої перестрілки розбіглися по лісі, а большевики, захопивши табір, пішли своєю дорогою. На одній із засідок біля кордону рій 'Райтера' затримав трьох словацьких старшин, з якими 'Євген' домовився про передачу зброї під виглядом роз-

¹⁶⁶ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 31—32; IPN Rz 122/226. — К. 107, 122; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 53—54, 102; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 20—22; Дмитрук І. Записки українського повстанця... — С. 14—16; Motyka G. W kręgu «Łun w Bieszczadach»... — S. 59—60.

зброяння їхніх вояків для замилення очей командування. Це дало відділові 3 кулемети, 12 крісів і 2500 набоїв. 4 серпня підрозділ за наказом 'Лугового' вирушив на схід, прибувши за кілька днів в околиці Балигорода через Чистогорб, Команьчу і Туринське¹⁶⁷.

Сотня тоді, за твердженням «Райтера», мала до 120 осіб, маючи три чоти на чолі із колишнім дивізійником Данилом Свістелем-«Веселим», Ярославом Бойцівим-«Хитролисом» і «Лисом»-«Нечаєм»¹⁶⁸. Ці дані достовірніші, аніж твердження І. Дмитрика про дві чоти, значну кількість жінок та великий обоз¹⁶⁹.

Курінь «Лемківщина-Захід»

В Жерниці Вижній сотня 'Євгена' долучилася до куреня на чолі з 'Бурлакою'. Тут 7 серпня відбулася нарада за участю 'Лугового', 'Рена', 'Бурлаки', 'Євгена', 'Лиса', 'Біра', 'Пугача', 'Бульби' та, ймовірно, 'Богдана'. Відповідно до розпоряджень 'Лугового' по обіді того ж дня відділи реорганізовано в курінь у складі трьох повних сотень¹⁷⁰. Командиром першої став 'Євген', другої — 'Бурлака', третьої — 'Бульба' (ймовірно, Григорій Брух), ад'ютантом курінного — 'Бір', командиром польової жандармерії — 'Пугач', лікарем — Модест Ріпецький-«Горислав»-«Гуцул», інтендантом — 'Лесь'; заступником інтенданта — Франц Григорович-«Дідик», зброярем — 'Лис»-«Нечай» (із сотні 'Євгена')¹⁷¹. У спогадах Д. Грицька є дещо плутана вказівка, що обов'язки курінного політвиховника виконував сотенний 'Бульба', який відтак повністю перейшов на цю посаду, передавши свою сотню керівникові артилей 'Крісовому'¹⁷². Насправді той сотню очолив піз-

¹⁶⁷ Ріпецький М. Історія куріня «Рена»... — С. 103—106. Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 18: Група УПА «Говерля». Книга перша: Звіти та офіційні публікації. — Торонто, 1990. — С. 211; IPN BU 1552/6. — К. 94; Райтер. [Спогади] // АЦДВР. — Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебеда; не описаний); Голяш С. Українська Повстанська Армія в Beskidі... — С. 214—215; Дем'ян Г. Михайло Гуштак-«Євген»... — С. 32.

¹⁶⁸ Райтер. [Спогади]...

¹⁶⁹ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 17.

¹⁷⁰ IPN Rz 122/226. — К. 107, 123; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 32, 51; Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 104.

¹⁷¹ IPN Rz 122/226. — К. 123; IPN BU 1552/6. — К. 92, 94, 101; Ріпецький М. Історія куріня «Рена»... — С. 108; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-26783. — Арк. 16.

¹⁷² Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 29, 32.

ніше, при відході 'Бульби' з куреня, хоча можна припускати, що тимчасово підміняв 'Бульбу' ще на Лемківщині. Натомість І. Дмитрик стверджував, що при формуванні куреня політвиховником став молоденький студент¹⁷³. Твердження Д. Грицька, що 'Крісовий' керував артілями¹⁷⁴, може вказувати на те, що він виконував обов'язки інтенданта куреня. За твердженням І. Кизими, після 'Леся' обов'язки інтенданта виконував чоловік віком 37 років, середнього зросту, повний блондин, волосся зачісував набік, носив маленькі вуса¹⁷⁵. Під цей опис більше підпадає 'Крісовий' (1909 р. н.), ніж 'Дідик' (1900 р. н.). Зв'язковим штабу куреня призначений Богдан-Нестор Кашубинський-'Нестор'¹⁷⁶. В середині вересня курінним політвиховником став випускник старшинської школи 'Олені' Степан Приступа-'Сокіл'¹⁷⁷.

Сотні, за твердженням В. Щигельського, мали понад 100 вояків кожна і склалися з трьох чот¹⁷⁸. Ця цифра, напевне, є заниженою, що випливає з даних про пізнішу чисельність куреня 'Рена'. Зрештою, свідчення 'Бурлаки' відзначаються поданням дещо занижених даних щодо чисельності відділів. На підставі спогадів про кількість вояків окремих сотень куреня 'Рена', його чисельність на час створення слід оцінювати приблизно в 500 осіб. Твердження С. Касіяна про чисельність куреня в середині серпня на 350 осіб, а на кінець місяця — 500¹⁷⁹, слід сприймати як недостовірні, оскільки вони поєднані з іншими помилковими та упередженими твердженнями. Також перебільшеним слід вважати твердження М. Корецького на допитах МГБ у 1951 р., що при створенні куреня 'Рена' в Жерниці він нараховував не більше 1500 осіб¹⁸⁰.

Новоорганізований курінь 'Рена' через кілька днів вирушив у південно-східному напрямку за маршрутом Терка — Городок — Соколе — Панищів — Поляна — Середне — Росохате — Скородне — **Секавець** — **Хміль** — **Дверник** — **Прогісне** — **Сту-**

¹⁷³ Дмитрик І. *Записки українського повстанця...* — С. 18.

¹⁷⁴ Грицько-Цяпка Д. *Ліс — наш батько...* — С. 29.

¹⁷⁵ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-26783. — Арк. 16.

¹⁷⁶ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 398. — Т. 8. — Арк. 15–16; Ріпецький М. *Санітарна служба в Лемківському курені УПА...* — С. 105.

¹⁷⁷ Голяш С. *Українська Повстанська Армія в Beskidі...* — С. 217.

¹⁷⁸ IPN Rz 122/226. — К. 123.

¹⁷⁹ Касіян С. *Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка...* — С. 506–507.

¹⁸⁰ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 55.

посяни — Дзвиняч. По дорозі до нього долучилися два відділи із ВО 5 «Маківка»: 11 серпня в Скородному — сотня «Сурма» на чолі з Михайлом Фридером-‘Нечаєм’, а відтак — сотня «Східняки» під командуванням Миколи Савченка-‘Байди’¹⁸¹. У селі Хміль курінь зустрічав окружний провідник ОУН Сянїччини ‘Хмель’¹⁸². 18 серпня пополудні курінь отаборився на полонині Букове Бердо між селами Бережки, Волосате, Мучне і Устрики Вижні (межа Лїського повіту Перемиської області ОУН та Турківського і Нижньоустріцького повітів Дрогобицької області ОУН), де базувався до 24 вересня, займаючись самоорганізацією та військовим вишколом¹⁸³. Неподалік по селах базувалися і сотні ‘Нечая’ та ‘Байди’, прикриваючи курінь ‘Рена’¹⁸⁴. Червоні партизани оцінювали чисельність повстанських відділів на цьому терені в другій половині серпня у 800 осіб¹⁸⁵. За твердженням С. Голяша, політвиховника в сотні «Сурма», вона мала 4 чоти та рій артилерії з однією гарматою, з якою перейшли до відділу дивізійники¹⁸⁶.

Перший курінний наказ видано ввечері 22 серпня. Згідно з ним, відділ мав назву «Лемківщина-Захід»¹⁸⁷. Невдовзі ‘Рен’ за нетактовну поведінку зі стрільцями усунув ‘Євгена’ від командування сотнею, яку очолив ‘Веселий’¹⁸⁸. 28 серпня, у зв’язку із напливом новобранців, відбулася ще одна реорганізація, внаслідок якої створено четверту сотню. До неї, зокрема, влилася чота ‘Сагайдачного’, яка прийшла з околиць с. Сприня на Самбірщині. Другу сотню перебрав ‘Бульба’, третю очолив ‘Бурлака’, а четверту — Дмитро Дідовський-‘Іскра’-‘Мазепа’¹⁸⁹. Остання складалася переважно з новобранців, які не мали попереднього військового вишколу, а тому планувалося, що вона певний час бойово буде

¹⁸¹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 32–34, 37–38; IPN Rz 122/226. — К. 123.

¹⁸² Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 27.

¹⁸³ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 34, 41; IPN Rz 122/226. — К. 107; Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 108.

¹⁸⁴ IPN Rz 122/226. — К. 123; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 61.

¹⁸⁵ Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. — К.: Дніпро, 1996. — С. 154.

¹⁸⁶ Голяш С. Українська Повстанська Армія в Beskidi... — С. 217.

¹⁸⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 35.

¹⁸⁸ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 109.

¹⁸⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 36, 147; IPN Rz 122/226. — К. 107; Шандрович З. В боях за волю України... — С. 123, 410–411.

менш активна¹⁹⁰. 'Євген' почав виконувати обов'язки заступника командира куреня¹⁹¹. Ще однією групою, яка прибула до Ступосян з Хирова через Бандрів і Лютовиська, керував 'Голуб'. Її чисельність складала 60 осіб, серед яких були також неозброєні та жінки. Їх приєднано до сотні «Сурма», яка відтак стала нараховувати 250 вояків у 4 чотах при доброму озброєнні¹⁹².

Підготовкою вояцтва під загальним керівництвом 'Рена' займалися ряд інструкторів, зокрема 'Жайворонок', Михайло Ковальський-'Крісовий', 'Лісовик' (можливо, Василь Наконечний або Олександр Вахняк), чотовий Григорій Янківський-'Ластівка', сотенний 'Бульба', а також колишній сотник Галицької армії 'Туча'-'44'. В програму вишколу входили дисципліни: зброєзнавство, теренознавство, впоряд, партизанська тактика, політвиховання (українознавство, мета і створення УПА)¹⁹³.

Поза вишколом повстанці, насамперед сотні 'Бурлаки' і 'Веселого', вели і бойову діяльність. Ще під час переходу з-під Балгорода на Букове Бердо курінь 'Рена' мав кілька перестрілок із червоними партизанами, а 18 серпня провів акцію у Дзвинячі¹⁹⁴ (ймовірно, чистка прорадянського та польського елемента). Подібну акцію провела чота 'Криляча' в Розлучі на Турківщині 24 вересня¹⁹⁵, а сотня 'Веселого' — у Волі Миговій¹⁹⁶. Сотня 'Бурлаки' періодично влаштовувала засідки на шосе з метою здобуття зброї та військових речей і, зокрема, відбила від німців близько 50 затриманих українців¹⁹⁷. Чоти також виходили на охорону навколишніх сіл від наскоків червоних партизанів¹⁹⁸ (у липні—вересні в цьому регіоні базувався загін ім. Сталіна під командуванням Миколая Куніцького-'Мухи' чисельністю 225 осіб). 12 вересня сотні 'Веселого' і 'Байди' відбили наступ партизанів на с. Криве над Сяном¹⁹⁹.

¹⁹⁰ Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 107.

¹⁹¹ Райтер. [Спогади]...; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 32—34, 37.

¹⁹² Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-26783. — Арк. 14.

¹⁹³ ІРН Rz 122/226. — К. 123—124; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 35; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 28—29.

¹⁹⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 33—34; ІРН Rz 122/226. — К. 107, 123.

¹⁹⁵ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 41.

¹⁹⁶ Райтер. [Спогади]...

¹⁹⁷ ІРН Rz 122/226. — К. 124.

¹⁹⁸ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 31.

¹⁹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 38.

Повстанці роззброювали відступаючих німців. Так здобуто важку зброю, між іншим, 82-мм міномети і важкі кулемети²⁰⁰. С. Касіян згадував, що через зв'язки із одним майором-німцем в Турці курінь отримав два вози гвинтівок²⁰¹. Про отримання зброї від німців у Ступосянах свідчив і В. Скворцов²⁰².

Одним із посередників у контактах німців із УПА намагався стати Шкоропар-‘Шевчук’, самозваний полковник УПА. За його твердженнями, вдалося передати зброю 13 серпня в Яблунівці окружному провіднику Самбірщини ‘Борису’, 25 серпня в Загочев’ю — окружному Сянїччини ‘Хмелю’, медикаменти — 16 серпня через ‘Орла’ з Вислока. Із цим ‘Шевчуком’, а також самозваним «обласним провідником Лемківщини» ‘Вороном’-‘Бистрим’ також була пов’язана справа створення німцями в околицях Мушини псевдовідділу УПА. ОУН невдовзі зорієнтувалася в ситуації і трактувала як ‘Шевчука’, так і «УПА» в Мушині як провокаторів, проте вжила заходів для перебрання під свій контроль здорового елемента із цієї сотні²⁰³. Питання створення, діяльності та ліквідації даного відділу не має стосунку до ВО 6 «Сян» і потребує окремого докладного дослідження.

Відповідно до угоди між Головним командуванням УПА і угорською армією, ‘Рен’ безперешкодно пропускав через контрольований терен малярські частини, які взамін зобов’язувалися не грабувати українське населення і доставляли зброю (кулемети, гвинтівки, боєприпаси, переважно радянського виробництва, навіть кілька легких гармат)²⁰⁴. Артилерія не відіграла майже жодної ролі в діях відділів ‘Рена’, проте звертала увагу вояцтва і знайшла відображення в джерелах, причому досить суперечливе. Так, С. Касіян згадував про дві протилетунські гарматки і тільки 5 стрілен до них²⁰⁵. Більш достовірним і відповідним іншим дже-

²⁰⁰ IPN Rz 046/723. — К. 92.

²⁰¹ Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 498.

²⁰² Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 14.

²⁰³ Гриньох І. Дивізія «Галичина» й українське підпілля // Броди. Збірник статей і нарисів / Під ред. О. Лисяка. — Дрогобич; Львів: Відродження, 2003. — С. 64; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939—1959). — К., 2009. — Т. 1. — С. 489; Хто такий Шевчук? // АЦДВР.

²⁰⁴ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 23.

²⁰⁵ Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 498.

релам виглядає повідомлення М. Ріпецького, за яким чота легкої артилерії мала 3 легкі протитанкові гармати²⁰⁶.

Відділи могли залишати Букове Бердо і на тривалий час. Так, 9 вересня сотня 'Веселого' знову вирушила в рейд за маршрутом Ступосяни — Протісне — Дверник — Руське — Затварниця — Сухі Ріки — Гульське — Криве. 11 вересня вона проведе наступ на гору Столи, де тривалий час базувалися червоні партизани. На горі повстанці виявили тільки залишений табір. Наступного дня біля Гільська сотні 'Нечая' й 'Веселого' звели бій з червоними партизанами²⁰⁷.

З Гільська сотня 'Веселого' **рейдувала 17—18 вересня за маршрутом** Ветлина — Смерек — Струбовиська — Присліп — Криве — Тісна — Зубряче — Бальниця. Там під виглядом червоних партизанів сконтактувалася з відступаючою частиною словацької армії, яка залишила на позиціях «для братнього народу» зброю: 2 міномети, 2 важкі чехословацькі кулемети, 2 легкі чехословацькі кулемети, гвинтівки, гранати, боєприпаси, дві польові кухні, однострої та інше. Частину здобутого заховали на місці, а частину навантажили на вози і 19 вересня вирушили назад за маршрутом Солинка — Розтоки Горішні — Струбовиська — Ветлина — Береги Горішні — Насічне — Дверник — Ступосяни. Вранці 21 вересня відділ був на Буковому Берді²⁰⁸.

За наказом 'Рена' 23 вересня сотня 'Веселого', отримавши завдання охорони українських сіл від грабунку відступаючими мадярськими частинами, вирушила через Дзвиняч Горішній і Шандровець до Вовчого. Далі чоти 'Криляча' і Теодора Лазаря-'Кудияра' пішли на Розлуч, де провели акцію, а відтак повернулися назад і приєдналися до куреня в Тарнаві Нижній²⁰⁹.

У зв'язку з подальшим напливом новобранців з Лемківщини та Бойківщини, напевне, створено ще одну сотню, яку очолив, ймовірно, 'Горбовий', оскільки саме він названий серед сотенних, які вирушили з 'Реном' в карпатський рейд²¹⁰. Напевне, це був 'Горбовий'-'Семен' — повітовий провідник Нижньоустрицького

²⁰⁶ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 116, 118.

²⁰⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 38—39; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 25—29.

²⁰⁸ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 39—40; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 23—25; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 30—31.

²⁰⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 40—41; Т. 29. — С. 68—69; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 29—30.

повіту ОУН²¹¹ (входив до Дрогобицької області і охоплював в районі постійою 'Рена' села над Сяном і далі на північ).

Одним із сотенних, підпорядкованих 'Ренові' у вересні 1944 р., В. Скворцов називав Михайла Головку-'Бурлая', який займав пост повітового оргмоба Турчанщини. Ця сотня була сформована з боївков та СБ місцевих сіл²¹². Можна припускати, що 'Бурлай' тотожний з 'Вороном', який перебрав сотню 'Євгена' (виникла, ймовірно, в кінці вересня під час рейду на схід).

З старшинської школи «Олені» в середині вересня прибуло 6 випускників, зокрема ст. віст. 'Левко' став чотовим, 'Лісовик' — бунчужним сотні 'Бурлаки', бул. 'Сокіл' — курінним політвиховником²¹³.

'Рен' негативно ставився до перебування в таборі жінок, яких було майже 50, а тому невдовзі їх розміщено по навколишніх селах. Для них у Ступосянах організовано санітарний вишкіл; там же, а також у Двернику, облаштовано санітарний пункт і шпиталі²¹⁴.

Недостатнє і дефіцитне харчування негативно впливало на здоров'я вояцтва, серед них поширювалися короста і цинга, різні шлункові розлади, наприклад, діарея (бігунка), яку вояки часто вважали червінкою. На полонині бракувало води (єдине джерело було мале і забезпечувало кухню), важко було з харчами, оскільки гірські села були доволі бідні, а нормальне постачання налагодилося тільки з часом²¹⁵.

Для переходу фронту теслярі та ковалі переробляли вози на однокінні тачанки для пересування гірськими стежками, також готували в'юки для транспортування кінними мінометів та важких кулеметів²¹⁶. Із збільшенням кількості коней в команді куреня при-

²¹⁰ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 33... — С. 67.

²¹¹ *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-20963. — Арк. 28; Спр. П-30046. — Арк. 15.

²¹² *Там само.* — Спр. П-30046. — Арк. 11, 15.

²¹³ *Ріпецький М. Історія куреня «Рена»...* — С. 116—117; *Голяш С. Українська Повстанська Армія в Beskidі...* — С. 217.

²¹⁴ *Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА...* — С. 108—109; *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 29... — С. 64—65; *Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько...* — С. 29, 31; *Дмитрик І. Записки українського повстанця...* — С. 31—32; *Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині...* — С. 21.

²¹⁵ *Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА...* — С. 117—118, 128; *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 29... — С. 65; *Дмитрик І. Записки українського повстанця...* — С. 20, 32.

²¹⁶ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 29... — С. 64—65; *Дмитрик І. Записки українського повстанця...* — С. 25.

значено ветеринаря Лева Футалу-‘Лагідного’²¹⁷. Шевці ремонтували взуття, жінки шили білизну і речові мішки, готували «залізні порції» (сухарі, шматок сала, цукор)²¹⁸.

Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка

Неподалік Букового Берда від початку серпня 1944 р. Організацією Українських Націоналістів (мельниківців) формувався т. зв. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка. Він базувався на північ від Волосатого і нараховував, за різними даними, від 55 до 73 вояків на чолі з командиром загону Степаном Касіяном-‘Карпом’, сотенним Костем Гіммельрайхом-‘Шелестом’ та заступником сотенного ‘Павленком’. При відділові перебували кілька вищих керівників ОУН(м), зокрема, Іван Кедюлич-‘Чубчик’ по військовій лінії та Кіндрат Швець-‘Зелений’ — по організаційній²¹⁹.

Із прибуттям на Букове Бердо куреня ‘Рена’ постало питання про об’єднання обох відділів, особливо після випадкової перестрілки між стежами обох відділів. Цьому противилися представники ОУН(м), які перебували при курені, а також ‘Карпо’, натомість підтримали таку ідею ‘Чубчик’ та ‘Шелест’. Після ряду зустрічей ‘Рен’ поставив ультиматум про негайне прилучення загону ім. Полуботка. Спроба перевести його в інше місце закінчилася розбродженням 31 серпня 1944 р., після чого частина вояків, зокрема ‘Павленко’, залишилася в курені ‘Рена’, інших відпустили. Заарештований ‘Карпо’, за його власним твердженням, втік з-під варти СБ. ‘Чубчик’, ‘Шелест’ та кілька інших відійшли в розпорядження Головного командування УПА²²⁰.

²¹⁷ Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 105.

²¹⁸ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 67; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 21, 31; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-26783. — Арк. 17; Рудзінська І. Партизанськими дорогами. Спогад // Нескорені. — 1992. — Червень. — С. 7.

²¹⁹ Касян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 492—496; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 15... — С. 158—168; Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 109—110.

²²⁰ Касян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 492—514; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 15... — С. 164—178; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 21; Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 23; Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 109—110.

За зінаннями В. Щигельського, з мельниківського відділу до 'Рена' перейшло всього 20 вояків²²¹, за С. Касіяном — більша частина відділу²²² (тобто 30—40). «Полуботківців» розкидали рівномірно по всіх сотнях курена, 'Павленко' очолив чоту, а 'Тарас' — чоту легкої артилерії²²³.

Сотні 'Громенка' і 'Осипа'

На базі вишколу, який вів 'Громенко' від червня 1944 р. в околицях Тростянець, у липні виникла перша сотня УПА на Перемищині, яка вже тоді відзначилася рядом бойових акцій. Зокрема, біля с. Тростянець в липні 1944 р. чота на чолі з 'Громенком' оточила і роззброїла рій німців, здобувши кулемет МГ-42 та 12 рушниць²²⁴. Відтак сотня в ніч з 23 на 24 липня здійснила наскок на м. Бірчу, де забрала продукти із складів «Маслосоюзу» та ліки з аптеки²²⁵. З того часу залишився опис приходу відділу 'Громенка' у Тростянець: «Гарно озброєні, умундировані, опалені сонцем і вітром, ідуть довгим стрілецьким рядом молоді вояки УПА. З ними маршує кілька наших дівчат-повстанців: 'Дора', 'Роксоляна', 'Арета' й інші. Усе село вийшло назустріч рідному війську. Вітають його з сльозами радості. Дивний настрої опанував село. Кожний хотів просидіти день біля сотні, яка заквартирувала в горішньому кінці села, під лісом»²²⁶.

З Перемищини в кінці липня — на початку серпня в гори на Лемківщину для переходу фронту вирушило ще два відділи. Неповна сотня на чолі з 'Громенком', вояцтво якої складалося з учасників керованого ним вишколу та колишніх дивізійників, вирушила на південь 27 липня. Базуючись згодом у селах Бережниця Вижня і Жерниця Вижня під Балигородом, відділ доповнився і займався вишколом²²⁷.

²²¹ IPN Rz 122/226. — К. 107.

²²² Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 506.

²²³ Ріпецький М. Історія куріня «Рена»... — С. 110; Голяш С. Українська Повстанська Армія в Beskidi... — С. 212, 216; Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 23; Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 506; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 21.

²²⁴ Хрін С. Крізь сміх заліза... — С. 69; Оліяр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] — С. 194.

²²⁵ Оліяр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] — С. 195.

²²⁶ Хрін С. Крізь сміх заліза... — С. 68.

²²⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 150; IPN Rz 046/493. — К. 21; Хрін С. Крізь сміх заліза... — С. 68; Оліяр І.-«Кум». [Розповідь про минулі дні...] — С. 197.

Ще одна сотня в Перемищині створена і очолена обласним референтом Служби безпеки 'Осипом' на базі боївок СБ з метою їх військового вишколу та переходу фронту. Цей відділ прибув в околиці Букового Берда, ймовірно, в кінці серпня 1944 р., і зупинився у Мучному²²⁸. За твердженням С. Касіяна, відділ есбістів на початку вересня мав дві чоти²²⁹.

«Дружинники 1» і «Дружинники 2»

Сотня «Дружинники» під командуванням 'Черника', прибувши в Перемищину в середині липня 1944 р., базувалася в околицях Добромиля. Тут до неї приєдналася частина новобранців. Після відвідин 'Кулі' та 'Ірки' сотня перебазувалася до Ямної Горішньої. Тут на нараді 'Орлан', 'Куля' і 'Черник' вирішили розділити відділ «Дружинники» на кілька груп ('Черника', 'Чорного', 'Підкови', 'Байди'), на базі яких створити нові сотні УПА, доповнивши їх новобранцями з околиць Ямної²³⁰. Коли сотня «Дружинники» розрослася до 200 осіб, командування виділило з неї дві чоти на чолі з бунчужним бул. Данилом Рудаком- 'Чорним' чисельністю 80 осіб²³¹. 26 липня в Тростянці до відділу 'Чорного' приєдналася чота бул. 'Підкови', і так сформовано сотню «Дружинники 2». Через три дні до неї також приєдналася чота 'Байди'²³². Сотня 'Черника' з того часу мала назву «Дружинники 1». Також деякі підстаршини із «Дружинників» перейшли до інших відділів ВО 6 «Сян», наприклад, інструктор зброєзнавства Павло Белей- 'Жорп' очолив чоту в сотні 'Веселого'²³³.

«Дружинники 2» відійшли дещо на південь, в північну частину Лиського повіту. Для переходу фронту, який наближався, сотня була розчленована по селах Дзвиняч Долішній, Ліщовате, Лодина, Ропенка і Середниця. Вояки мали законспіруватися в терені під виглядом селян. Проте фронт фактично зупинився в цій місцевості, так що три чоти залишилися на німецькій стороні, а четверта — у міжфронтовій лінії. Причому по селах розташува-

²²⁸ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 37; ІРН Rz 122/226. — К. 124; Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 110.

²²⁹ Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 507.

²³⁰ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 543—544, 547.

²³¹ Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 10.

²³² Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 27.

²³³ ІРН ВУ 1552/6. — К. 94.

лася велика німецька військова частина, що унеможливило будь-яку діяльність сотні. В такому стані відділ перебував від 7 до 22 серпня²³⁴.

Після кількох невдалих спроб встановити контакт з командуванням, 'Чорний' 21 серпня зв'язався з куренем 'Рена' та сотнею 'Осипа', а наступного дня отримав повідомлення від окружного провідника ОУН Сянїччини 'Хмелья' про досягнення домовленості з німцями, які дозволяли сотні зібратися і залишити прифронтову полосу. Фронтіві німецькі частини розраховували на сприяння УПА в боротьбі з радянськими диверсантами-парашутистами²³⁵.

Сотня зібралася разом 23 серпня, після чого вирушила на південь за Сян і через Янківці, Глинну, Бережницю Нижню і Березку дійшла до Жерниці Вижньої, де стаціонувала від 25 серпня до 13 вересня. Тоді вона налічувала 150 вояків і займалася військовим вишколом, влаштовувала пропагандистські виступи у навколишніх селах. Зокрема, в неділю 2 вересня в Жерниці Вижній влаштовано урочисте відзначення Свята зброї, в якому взяли участь також місцеві мешканці, вояки сотні 'Троменка' та окружний провідник 'Хмель'²³⁶.

Крім цього, сотня «Дружинники 2» 7 вересня в Жерниці Вижній ліквідувала 7 поляків із Ліська, які співпрацювали з червоними партизанами проти українців, а також трьох дезертирів з німецької армії, які планували приєднатися до червоних партизанів²³⁷. Ще в дорозі до Жерниці від мережі ОУН відділ отримав гармату 45-го калібру з боеприпасами²³⁸.

«Дружинники 1» залишилися в Перемищині, де перейшли лінію фронту над рікою Ступницею²³⁹ або в лісі Турниця²⁴⁰. Невдовзі 'Черника' через занедбання обов'язків та залицання до зв'язкової

²³⁴ Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 27—28; Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 10—12.

²³⁵ Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 28; Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 13—17.

²³⁶ Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 28—29; Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 10, 18—21.

²³⁷ Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 29.

²³⁸ Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 18.

²³⁹ Протокол ч. 1. Писарський Мирон-«Демо» // АЦДВР. — Ф. 9 (Збірка документів Миколи Лебеда; не описаний).

²⁴⁰ Демо М. Чорний Ліс. Спогади бійця УПА // Свобода. — 1948. — 11 жовтня. — № 236. — С. 4.

‘Малуші’ було знято ‘Кулею’ із сотенного та призначено вишкільним інструктором, а відтак восени він відійшов у розпорядження КВШ УПА-Захід і не пізніше жовтня повернувся на Станиславівщину, в Чорний Ліс²⁴¹. Командування відділом ‘Черник’ у Ліщаві Горішній передав ‘Хомі’²⁴². «Дружинники 1» базувалися в лісовому масиві Турниця між селами Ямна, Ліщини, Сопітник, Папоротно, а також в лісах біля Тисової, нападаючи на дрібні групи радянських військовослужбовців, тероризуючи т. зв. совпартактив²⁴³. Облава 218 полку прикордонних військ НКВД на урочища Турниця та Відли 20 серпня змусила повстанців прийняти запеклий п’ятигодинний оборонний бій, окопавшись на висотах у лісі, а відтак вирушити в прорив у північному напрямку, де вони потрапили у засідку, але все ж змогли вирватися з оточення. За даними прикордонників, в операції було вбито і взято живими 49 повстанців²⁴⁴. Інші втрати наводить ‘Хрін’: 32 вбитих большевиків при власних 6 полеглих²⁴⁵.

Перемищина і Ярославщина після переходу фронту

Фронт протягом 28 липня — 7 серпня затримався на лінії Перемишль — Добромиль — Самбір, а відтак відкотився на південний захід і на 29 серпня стабілізувався орієнтовно на лінії Коросно — Сянок — Турка — Сколе. Таким чином, терен ВО «Сян» був розділений на дві частини. Більша частина Сяноцької округи залишилися під німцями, а Перемиська та Ярославська округи були зайняті Червоною армією. При цьому склалася така ситуація, що майже всі сотні ВО «Сян», крім відділу «Дружинники 1», перебували глибоко в горах, тоді як керівництво (‘Куля’, ‘Ірка’ і ‘Павук’, а також ‘Орлан’) залишилося в Перемиському повіті, в селах Ямна Горішня, Трійця і Тисова²⁴⁶.

²⁴¹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 64—65; ГДА СБ України. — Ф. 5. — Спр. 67448. — Т. 2. — Арк. 68; Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 62. — Арк. 127.

²⁴² Протокол ч. 1. Писарський Мирон-«Демо»...

²⁴³ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 549; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 60—62, 68; Пограничные войска СССР... — С. 697.

²⁴⁴ Пограничные войска СССР... — С. 697—698.

²⁴⁵ Хрін С. Кризь сміх заліза... — С. 99.

²⁴⁶ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 63—64; Свинко Й. Ямна: знищене село Перемишльського краю (історія, спогади). — Тернопіль, 2005. — С. 86, 97.

Перехід фронту, насичення терену частинами ЧА та НКВД, відхід відділів УПА і частини організаційних працівників в Карпати дезорганізував працю штабу ВО 6 «Сян» і загалом підпілля ОУН в Перемищині. Так, шеф штабу ВО «Сян» 'Ірка' на початку вересня втратив зв'язки із УПА, а відтак легалізувався на території УРСР і відійшов від праці²⁴⁷.

При командирові ВО сформовано зв'язкову ланку, яку очолила Марія Савчин-'Зірка'-'Марічка', маючи трьох підлеглих кур'єрок: Ольгу Мороз-'Малушу', Ганну Кузневич-'Святославу' та Стефанію Станько-'Софію'. Вони тримали зв'язок з військовими референтурами Ярославського, Перемиського, Добромильського і Бірчанського повітів²⁴⁸.

Не було зв'язків з керівництвом ОУН та командуванням УПА. Командир УПА-Захід 'Шелест' в наказі ч. 7/44 від 4.09.1944 р. вимагав від ВО 6 «Сян» ґрунтового звіту про ситуацію²⁴⁹. Тільки в першій половині жовтня 'Зірка' виїхала на Львівщину, де в околицях Бібрки склала звіт перед крайовим організаційним референтом ЗУЗ Петром Дужим-'Дорошем' та шефом ГВШ УПА Дмитром Грицаєм-'Перебийносом'. Повернулася пізньою осінню²⁵⁰.

Але труднощі в організаційній праці та зв'язках не означали повне припинення праці. Було створено нову сотню УПА на Мостищині заходами керівників повітового проводу Василя Фітеля-'Онишка', Василя Тропака-'Ореста', а також Михайла Вахаловича-'Зіра', який очолив у ній жандармерію. Відділ постав в кінці липня після приходу ЧА, нараховував 75 вояків у трьох чотах, мав на озброєнні гвинтівки, 12 кулеметів і 3 автомати. Командиром сотні, яка базувалася в лісі коло села Соколя, був 'Верн' ('Верна', 'Явір') — колишній офіцер російської царської армії та армії УНР. Під його керівництвом сотня мала кілька бойових акцій. Зокрема, 14 серпня під Петиками один рій першої чоти зробив засідку на радянське авто, в якій вбито двох

²⁴⁷ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 62. — Арк. 198; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 532, 558, 565, 567.

²⁴⁸ Там само. — Ф. 6. — Спр. 55204фп. — Т. 1. — Арк. 61—62; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 65—66, 80.

²⁴⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 66.

²⁵⁰ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28... — С. 69—72, 77.

большевиків, машину спалено і здобуто автомат і гвинтівку. Наступного дня ввечері перша чота з чотівим 'Максимом', який одночасно був заступником командира сотні, зробила наскок на польовий аеродром в Старяві. Тихо задушивши вартового, здобули 4 кулемети, ППШ, 10 тисяч набоїв і 40 кг тротилу. Близько 17 серпня ліквідовано п'ятьох енкаведистів, які по селах розвідували за повстанцями. Наступного дня на присілку Саракули при спробі відбити заарештованих юнаків у перестрілці поранено одного енкаведиста. Власні втрати — один важко поранений. Доволі активна діяльність сотні 'Верна' спричинила велику облаву НКВД 19 серпня на Сокільський ліс. Під час неї від відділу відбилося 5 стрільців, а решта щасливо перебули, заховавшись по корчах. Наступного дня, 20 серпня, сотню розпущено²⁵¹.

З ініціативи та під керівництвом Степана Стебельського 'Хріна' в Бірчанщині в другій половині серпня організовано кілька самооборонних кущових відділів (СКВ), на базі яких сформовано чоту чисельністю 30 вояків. 18 вересня зі своїм командиром вона долучилася в с. Тростянець до сотні «Дружинники 1» як четверта чота²⁵².

В Ярославській окрузі після переходу фронту один з кущів пішов таборувати в лісовий масив під Синявою, де до нього пристало багато втікачів від польського та радянського терору, а також кілька шуцманів, які очолили новостворений відділ, який на жовтень 1944 р. нібито нараховував близько 300 осіб. Про це звітував новопризначений окружний провідник 'Корнійчук' (Микола Винничук), проте інших подробиць про підрозділ не подав²⁵³.

Використовуючи наявність військово вишколених кадрів, 'Ударник' з 'Іркою' доформували штаб ВО 6 «Сян». Так, 'Добуш' із сотні «Дружинники» очолив відділ розвідки, в підпорядкуванні якого діяла жандармерія²⁵⁴. Як і в інших ВО в УПА-Захід, підрозділи розвідки та жандармерії творилися і при окружних та повітових проводах ОУН.

²⁵¹ Хроніка відділу «Переяслави» // АЦДВР; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 47. — Арк. 15; Спр. 398. — Т. 2. — Арк. 27; Зілінський В. В борні за Україну (Мостищина). — Дрогобич: Відродження, 2006. — С. 380—386.

²⁵² Хрін С. Кризь сміх заліза... — С. 94—99.

²⁵³ ІРН Rz 00377/4, т. 19. — К. 13.

²⁵⁴ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 533, 547, 551.

За медичну ділянку і по лінії ОУН, і по лінії УПА з серпня 1944 р. відповідав обласний лікар УЧХ Богдан Яньо-‘Мелодія’, який перейшов із Городоччини²⁵⁵.

Зі старшинської школи «Олені» до штабу ВО «Сян» від серпня 1944 р. прибули бул. ‘Буль’ і бул. Микола Ривак-‘Артист’²⁵⁶. На зустрічі з ‘Іркою’ **‘Буль’ сказав, що мало прийти ще кілька випускників, але вони затрималися, бо не змогли перейти лінію фронту**²⁵⁷. Новоприбулі включилися в працю політвиховного відділу штабу ВО «Сян». Проте невдовзі ‘Буль’ перейшов на службу ворогові. Час і обставини його переходу невідомі, але вже в наказі УПА-Захід ч. 8/44 від 25.09.1944 р. було вказано: «Перестерігається терени перед бул. Булем (родом мабуть з Равщини), абсолювентом Оленів і бувшим виховником в Перемищині, що зараз на службі НКВД. Буля виключається з рядів УПА без права реабілітації і позаочно казується його на кару смерти. Ганьба зрадникам!»²⁵⁸.

Недовго працював у штабі і ‘Артист’, який очолив політвиховний відділ. На цій посаді він фігурував в інструкції 6 політвиховного відділу КВШ УПА-Захід ч. 8/44 від 8 листопада 1944 р.²⁵⁹, але вже станом на весну 1945 р. М. Ривак повернувся до навчання на машинобудівному факультеті Львівського політехнічного інституту²⁶⁰. Чи приступив він до практичного виконання обов’язків політвиховника ВО «Сян» і чи робив щось на цьому посту — невідомо.

За підписом ‘Мушки’ та ‘Піка’ 14 серпня 1944 р. видано накази ВО 6 «Сян» ч. 1 і ч. 2, в яких підпорядковувалося військовій референтурі господарчу і жіночу та вказувалося організаційним працівникам на збирання, складування та облік зброї, боєприпасів, військових речей, харчів та ін.²⁶¹.

²⁵⁵ *Літопис УПА. Нова серія.* — Т. 9... — С. 533, 545; *ЦДАВО України.* — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 62. — Арк. 78.

²⁵⁶ *УПА. Нова серія.* — Т. 9... — С. 547, 553, 580; *ГДА СБ України.* — Ф. 6. — Спр. 76079фп. — Арк. 26, 87, 94; *Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі. 1895—1995 / Упор. І. Гнаткевич.* — Дрогобич: Відродження, 1995. — С. 236.

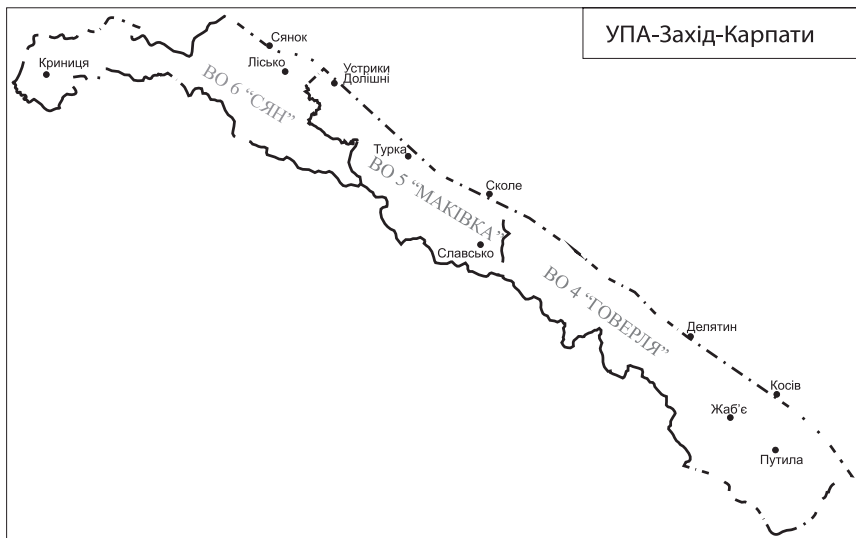
²⁵⁷ *Літопис УПА. Нова серія.* — Т. 9... — С. 547, 553, 580.

²⁵⁸ *ГДА СБ України.* — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 62. — Арк. 74.

²⁵⁹ *Там само.* — Арк. 117.

²⁶⁰ *Там само.* — Ф. 6. — Спр. 76079фп. — Арк. 89, 94; *Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі...* — С. 236.

²⁶¹ *ЦДАВО України.* — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 12. — Арк. 1—2.

УПА-Захід-Карпати

Оскільки відділи ВО 6 «Сян» на Лемківщині були відрізані від свого командування, їхній статус і підпорядкування вимагають окремого розгляду. Насамперед, треба врахувати, що відділи, які прибули з Перемищини, були створені і скеровані за наказом командування ВО 6 «Сян» та під контролем обласного проводу ОУН Перемищини. Це стосується сотень «Дружинники 2», командирів 'Лиса', 'Громенка' та 'Бурлаки'. Створення куреня «Лемківщина-Захід» відбувалося за вказівками окружного референта СБ ОУН Сяніччини 'Лугового'. Він же під час постою на Буковому Берді займався організуванням в навколишніх селах новобранців, яких відправляв до куреня на вишкіл²⁶². Зрештою, сам 'Рен' перед німецьким арештом працював окружним військовиком Сяніччини, тобто також належав до організаційної мережі Перемиської області ОУН.

Окремий статус мала сотня, складена з боївок Служби безпеки Перемиської області, яку очолив обласний референт СБ 'Осип'. За посадою він був найвищим організаційним зверхником для всіх членів ОУН, які перебували на Лемківщині, із 'Реном' включно.

²⁶² IPN Rz 122/226. — К. 124.

‘Криlach’ у деннику нотує факт перегляду ‘Осипом’ першої сотні 4 вересня 1944 р.²⁶³ Очевидно, про нього згадував С. Касіян як про особу, яка впливала на виважений характер переговорів із мельниківським відділом²⁶⁴.

Присутність ‘Осипа’ в околицях Букового Берда та в карпатському рейді загалом легітимізує під організаційним оглядом події на Лемківщині. Брала участь в рейді також окружний провідник ОУН Сянїччини ‘Хмель’ та окружний референт СБ ‘Луговий’²⁶⁵. Отож, можна ствердити, що творення відділів УПА на Лемківщині відбувалося під контролем і за вказівками провідних підпільників Перемиської області ОУН.

‘Криlach’ також нотував у деннику, що 22 вересня ‘Лис’ повідомив його про штафету від ‘Кулі’, якою той посилав за ними²⁶⁶. Ймовірно, саме про неї згадував Іван Кривуцький, пишучи про пізнішу суперечку між ‘Євгеном’, з одного боку, та ‘Криlachем’ із ще кількома повстанцями, з другого, які домагалися негайного повернення в Перемищину під час побуту 12 жовтня 1944 р. в Майданських лісах на Дрогобиччині²⁶⁷.

Перед ‘Реном’ стояла проблема затвердження куреня та командного складу вищим військовим командуванням, а також отримання від нього вказівок щодо подальших дій. За версією, викладеною М. Ріпецьким, ‘Рен’ встановив контакти із командою ВО 5 «Маківка», куди вислав кілька письмових повідомлень про створення куреня і отримав коротку відповідь, що його повідомлення отримані. Це листування М. Ріпецький не датував. Далі він згадував, що в середині вересня «Рен» вислав делегацію старшин для складання звіту про курінь. В її складі були ‘Бір’, ‘Бульба’, ‘Бурлака’ і ‘Горислав’, тобто сам М. Ріпецький. Цю делегацію нібито прийняв на своєму місці постою в околицях Турки командир ВО 5 «Маківка» хор. Іван Белейович-‘Дзвінчук’. На зустрічі були присутні два військові зверхники ‘Дзвінчука’, яких у нарисі історії куреня ‘Рена’, опублікованому у 2001 р. в 33 томі «Літопису УПА», М. Ріпецький ідентифікував як шефа ГВШ УПА ‘Пере-

²⁶³ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 14... — С. 37.

²⁶⁴ *Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка...* — С. 501, 507.

²⁶⁵ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 14... — С. 32, 45.

²⁶⁶ *Там само.* — С. 40.

²⁶⁷ *Кривуцький І. «Де срібнолентий Сян пливе...»* — Львів: Логос, 2000. — С. 48.

бийноса' та командира УПА-Захід 'Шелеста'²⁶⁸. Натомість в більш ранньому нарисі про санітарну службу в курені 'Рена', опублікованому в 1992 р. в 23 томі «Літопису УПА», М. Ріпецький їх імен не подав і стверджував, що цих двох командирів через конспірацію делегатам 15 вересня не представили²⁶⁹.

Очевидно, що інформація, подана М. Ріпецьким у 1992 р., що двоє вищих командирів не були представлені і, відповідно, не були йому відомі, є більш вірогідною. Зрештою, джерела стверджують, що ні 'Перебийноса', ні 'Шелеста' фізично не було в той час не тільки на Турчанщині, а й взагалі на території, які залишалися під контролем німців. Про перехід делегацією фронтової лінії М. Ріпецький не згадував, хоча це дуже вагома обставина, яку він би не пропустив. Тим більше, що 'Перебийніс' і 'Шелест' перебували в глибокому тилу Червоної армії, а не в околицях Турки, яка стояла на німецькому боці в кількох кілометрах на південь від лінії фронту. Так, 3 вересня 'Шелест' і командир ВО 2 «Буг» Василь Левкович-'Вороний' були присутні на випуску підстаршинської школи «Лісові Чорти» в тодішньому Пониковецькому районі²⁷⁰ (Золочівщина — Брідщина), відтак ще раз вони зустрічалися невдовзі на нараді в околицях Буська²⁷¹, а 2 жовтня командир УПА-Захід приймав присягу відділів ВО 3 «Лисоня» в лісі біля с. Стратин на Рогатинщині²⁷².

Подібна ситуація і з 'Перебийносом'. На початку вересня 1944 р. він у с. Юшківці на Бібреччині інструктував зв'язкову Марію Огоновську-'Віру' щодо пошуків президента УГВР Кирила Осьмака-'Псельського'²⁷³. Неподалік, в лісах біля Миколаєва, перебувала і охорона шефа ГВШ, де її застала велика облава 9—13 вересня²⁷⁴. В першій половині жовтня 'Перебийносу' у тих же Юшківцях складала звіт з ситуації в Перемищині М. Савчин-

²⁶⁸ Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 111—112.

²⁶⁹ Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 120.

²⁷⁰ ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 74368фп. — Т. 1. — Арк. 192—193, 207.

²⁷¹ Там само. — Арк. 207; Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла. — Новий Розділ, 2004. — С. 289.

²⁷² Літопис УПА. нова серія. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943—1952. Кн. 1. — Київ; Торонто, 2009. — С. 498.

²⁷³ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 41: Кирило Осьмак — президент УГВР (Документи і матеріали). — Торонто; Львів, 2004. — С. 194—196.

²⁷⁴ Літопис УПА. нова серія. — Т. 13: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943—1952. Кн. 2. — Київ; Торонто, 2009. — С. 236.

‘Зірка’²⁷⁵. Зрештою, відомо, що фронт ‘Перебийніс’ переходив на Дрогобиччині в околицях сіл Орів та Гаї Нижні 23 серпня²⁷⁶, причому Турчанщину він залишив незабаром після бою з німцями біля с. Ясенка Стецьова 8 серпня 1944 р.²⁷⁷

Є підстави вважати, що готуючи нарис історії куреня «Рена» до 33 тому «Літопису УПА», М. Ріпецький, намагаючись уточнити особи обох невідомих представників командування УПА, просто назвав двох найбільш ймовірних за посадами.

Зрештою, не було у вересні 1944 р. в околицях Турки і самого ‘Дзвінчука’, який також перебував у глибокому радянському заплілі. Він у серпні 1944 р. перебував при сотні «Льви» в районі сіл Сопіт, Довге, Майдан та гори Парашки на стику Дрогобицького та Сколівського районів, з якою там і перейшов лінію фронту, а відтак разом з відділом подався в ліси в околиці Миколаєва, куди прибув в кінці серпня²⁷⁸. Про це він згодом зізнавав сам на допитах МГБ: «В перших числах вересня 1944 року я, як командувач УПА воєнної округи по Дрогобицької області, дислокувався в Миколаївському лісі разом із своїм штабом і особистою охороною. В той час до мене прибули начальник штабу УПА ‘Перебийніс’, працівник штабу Дужий Микола, який мав псевдонім ‘Вировий’, а з ними прибув також Горбовий»²⁷⁹. Про те, що командира воєнної округи застала облава на ліси біля Миколаєва 9—13 вересня, які тоді входили до території ВО 5 «Маківка», згадано і в одному з підпільних звітів²⁸⁰. За свідченнями ‘Дзвінчука’, він у цій облаві командував діями сотні УПА, яка змогла вирватися з ворожого оточення²⁸¹.

Все ж слід згадати, що про інспекцію ‘Дзвінчуком’ куреня ‘Рена’ на Буковому Берді зізнавав на допитах у 1948 р. В. Щигельський²⁸². Оскільки можливість такої інспекції мінімальна, то слід вважати, що ‘Бурлака’ приписав цей псевдонім комусь іншому. Ймовірно, що з прибуттям на Букове Бердо і долученням

²⁷⁵ *Літопис Української Повстанської Армії*. — Т. 28... — С. 69—72, 77.

²⁷⁶ *Там само*. — Т. 41... — С. 292, 387.

²⁷⁷ *ГДА СБ України*. — Ф. 5. — Спр. 67418. — Т. 1. — Арк. 264.

²⁷⁸ *Дир. Хроніка* в д. «Жубри». — С. 1 // АЦДВР.

²⁷⁹ *ГДА СБ України*. — Ф. 5. — Спр. 67448. — Т. 1. — Арк. 210—211.

²⁸⁰ *Літопис УПА. нова серія*. — Т. 13... — С. 235.

²⁸¹ *ГДА СБ України*. — Ф. 5. — Спр. 67448. — Т. 1. — Арк. 215.

²⁸² *IPN Rz 122/226*. — К. 125.

окремих старшин чи підрозділів з Дрогобиччини, 'Рен' отримав зв'язок до командування ВО 5, можливо, що і до 'Дзвінчука', якому посилав записки, а відтак — і курінну делегацію. Але хто її прийняв під Туркою в середині вересня 1944 р., а, отже, кому було складено звіт і від кого отримано вказівки до подальшої діяльності, — наразі невідомо.

Інформація М. Ріпецького про зустріч із 'Дзвінчуком', 'Перебийносом' і 'Шелестом' є, безумовно, хибною. Як курінний лікар він не був повністю поінформований у всі питаннях діяльності куреня 'Рена'. На це вказує теж твердження М. Ріпецького, що ВО 6 «Сян» була створена тільки у 1945 р., а до того відділи УПА на Закерзонні підпорядковувалися ВО 2 «Буг» (Сокальщина), ВО 5 «Маківка» (Перемищина, Лемківщина) та волинській ВО «Турів» (Люблинщина)²⁸³. Це свідчить про те, що М. Ріпецький у 1944 р. про існування ВО 6 «Сян» не чув. Не знав він і про таку формацію як УПА-Захід-Карпати, в структурі якої і діяли від кінця серпня — до жовтня як курінь 'Рена', так і інші відділи УПА з Лемківщини та Перемищини на території, підконтрольній німцями.

Створення цієї тимчасової одиниці військово-територіального устрою було пов'язане з тим, що частина території та відділів УПА-Захід була відрізана лінією фронту. Оскільки такий стан міг тривати невизначений період, заступник шефа ГВШ УПА Олекса Гасин-'Чорнота'-'Дор'-'Лицар' 15 серпня 1944 р. прийняв рішення про створення на території, зайнятої німцями, формування УПА-Захід-Карпати²⁸⁴. Його командирів мали підлягати як відділи УПА, так і всі організаційні клітини ОУН на цьому терені²⁸⁵. Очолив цю тимчасову формацію 22 серпня за розпорядженням 'Дора' член ГВШ УПА Олекса Луцький-'Богун'-'Андрієнко'-'Беркут'-'Клименко'²⁸⁶. На той час обоє перебували в Турківському повіті, в околиці с. Довжки²⁸⁷. Основними завданнями УПА-Захід-Карпати було впорядкування діяльності ОУН і УПА на визначеній території для їх збереження та підготовки до подальшої боротьби, зо-

²⁸³ Ріпецький М. *Історія куріня «Рена»...* — С. 130.

²⁸⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 1—3.

²⁸⁵ *Літопис УПА. Нова серія.* — Т. 9... — С. 391—392.

²⁸⁶ Там само. — С. 294, 392.

²⁸⁷ Там само. — С. 343.

крема, до успішного переходу в тил Червоної армії при дальшому відступі німців.

Командирів УПА-Захід-Карпати підпорядковувалися всі відділи УПА та структури ОУН від Західної Лемківщини до Буковини, які знаходилися по німецький бік лінії фронту. Саме тереновим провадам цих областей скеровував свої розпорядження 'Богун' та вимагав від них звітів, як і від відповідних воєнних округ: ВО 4 (раз на тиждень), ВО 5 і ВО 6 (обидві — двічі на тиждень)²⁸⁸. Серед відділів, які йому підпорядковувалися, 'Богун' називав, зокрема, відділи 'Байди', 'Троменка', 'Євгена', 'Нечая', 'Осипа' і 'Рена'²⁸⁹. Згодом, від середини вересня керівництво мережею ОУН здійснював член Проводу ОУН Омелян Логуш-'Іванів'-'Євген'²⁹⁰.

Про те, що делегація куреня 'Рена' спілкувалася саме з представниками командування УПА-Захід-Карпати, свідчить і відповідність отриманих інструкцій в переказі М. Ріпецького²⁹¹ наказам 'Богуна'²⁹². Цінною є і згадка С. Касіяна, який стверджував, що на цьому терені головнокомандувачем УПА, якому підпорядковувався 'Рен', є 'Клименко'²⁹³. Відомо, що таким псевдонімом із командирів рівня ВО та вище користувався саме О. Луцький²⁹⁴. Він згодом сам зізнавав про те, що зустрічався з 'Реном' в Карпатах і стверджував, що той перейшов з куренем в тил ЧА і мав призначення в Перемищину²⁹⁵.

Можна припускати, що представники куреня 'Рена' звітували власне 'Богунові', наказ міг зачитувати його ад'ютант і керівник канцелярії УПА-Захід-Карпати 'Буревій', а при розмові міг бути присутній хтось із членів ГВШ чи КВШ, наприклад, 'Лицар' або 'Сергій'.

Про прихід 12 сотень УПА з заходу на терен базування старшинської школи «Олені» її командира Федора Польового-'Поля' повідомив в кінці вересня 1944 р. 'Лицар', після чого обоє визна-

²⁸⁸ *Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 395; ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 4, 7—12.*

²⁸⁹ *Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 296—298, 344.*

²⁹⁰ *Там само. — С. 284, 314, 343.*

²⁹¹ *Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 114—115.*

²⁹² *Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 392—397.*

²⁹³ *Касіян С. Партизанський загін ім. гетьмана Павла Полуботка... — С. 510.*

²⁹⁴ *Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 290, 293.*

²⁹⁵ *ГДА СБ України. — Ф. 5. — Спр. 67418. — Т. 2. — Арк. 73.*

чили для них маршрути прямування. 'Поль' 11 жовтня звітував, що деякі відділи не дотрималися цих домовленостей, назвавши серед таких і курінь 'Євгена' (створений 1.10.1944 р. при поділі загону 'Рена')²⁹⁶. Цей факт свідчить, що 'Лицар' не тільки знав про прихід відділів з Лемківщини, а й впливав на їхній рух.

Найвищі посадові особи Дрогобицької області ОУН, які контактували з куренем 'Рена', — окружний провідник ОУН Самбірщини Богдан Кузьма-'Кубайчук'-'Борис' та повітовий оргмоб Турчанщини або Нижньоустріччини Михайло Головка-'Бурлай', які певний час базувалися в Протісному²⁹⁷.

Загін «Лемківщина»

Командування УПА-Захід-Карпати, отримавши звіт, затвердило командний склад куреня «Лемківщина-Захід», а також підпорядкувало 'Ренові' з метою переходу лінії фронту всі відділи УПА на захід від Турки, тобто також сотні з ВО 6 'Громенка', 'Осипа' та 'Чорного', а з ВО 5 — 'Байди', 'Кармелюка' та 'Нечая'²⁹⁸. Згодом у реєстрі старшин і підстаршин тактичного відтинка (ТВ) 'Лемко', датованому 5.02.1946 р., 'Рен' титулував себе командиром ВО Лемківщини²⁹⁹.

Прогнозований наступ Червоної армії, т. зв. Карпатсько-Ужгородська операція, розпочався 9 вересня в околиці Сянока, відтак охопив всю лінію фронту аж до Буковини. Вже до кінця місяця вона приблизно йшла по колишньому польсько-чехословацькому кордону.

Відділи, які базувалися в околицях Балигорода (сотні 'Громенка' і 'Чорного'), з початком радянського наступу відійшли на південний схід в напрямі Букового Берда³⁰⁰. Так, 13 вересня сотня «Дружинники 1» перейшла до села Терка, звідки 15 числа вирушила на акцію проти червоних партизанів, які базувалися біля Лоп'янки. Інтенсивно обстрілявши їх з міномета, сотня змусила партизанів відійти, залишивши трупи і речі в таборі, зайнятому повстанцями. 18 вересня у Терці ліквідовано двох німців³⁰¹. Тут 19 березня стежі

²⁹⁶ Дем'ян О. Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар». — Львів, 2003. — С. 152—153.

²⁹⁷ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 11, 36.

²⁹⁸ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 112—113, 117; IPN Rz 046/723. — К. 92.

²⁹⁹ IPN Rz 046/723. — К. 92.

³⁰⁰ IPN Rz 122/226. — К. 124.

³⁰¹ Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 29—30.

сотні вв'язалися у перестрілку із радянськими військами. Під мінометним обстрілом сотня відступила на південний схід до Кривого, де підбрала багато зброї та майна, кинутого панічно відступаючими німецькими та мадярськими військами. Далі 22 вересня «Дружинники 2» вирушили через Затварницю і Сухі Ріки та конспіративно отаборилися на горі Явірник (Яворець; 1042 м) в 2 км на захід від Насічного. Коли фронтові частини Червоної армії мінометами обстрілювали лісові масиви, сотня маневрувала, щоб уникнути втрат, під час чого відбулося дві чоти на чолі з ад'ютантом сотенного віст. 'Зенком'³⁰². Потрапивши у засідку, ці дві чоти прорвалися на Букове Бердо, де приєдналися до відділу 'Рена'³⁰³.

Радянські війська, які на ділянці фронту біля постю куреня 'Рена' перейшли в наступ 18 вересня, вже 23 числа підійшли впритул до Сяну, взявши, зокрема, Лютовиська. 24 вересня вони форсували ріку, захопивши Ветлинську полонину на захід від Букового Берда, а наступного дня — Ветлину та Береги Горішні, вийшовши до головного карпатського хребта, по якому йшов кордон. З півночі в результаті запеклих боїв з німцями 24 вересня Червона армія захопила Лютовиська та Лімну і продовжувала наступ³⁰⁴. В таких умовах 'Рен' вирушив ще таки 24 вересня зі своїм загоном на південний схід³⁰⁵. Повстанці залишили Букове Бердо вчасно, оскільки вже 26 числа Червона армія взяла Устрики Горішні і Дзвиняч, а наступного дня гірськими стежками вийшла до головного карпатського хребта, зайнявши, таким чином, і Букове Бердо³⁰⁶.

Фронт, який відкотився на південь, дозволив трьом чотам сотні «Дружинники 2» під командуванням 'Чорного' 27 вересня залишити гору Яворець і за маршрутом Сухі Ріки — Затварниця — Руське — Росохате — Скородне — Лип'я — Бандрів вийти в тил Червоної армії на терен ВО 5 «Маківка». В Бандрові 1 жовтня застала відділу обстріляла легкове авто, в якому вбито двох майорів ЧА і водія, а в Тихій 3 жовтня ліквідовано трьох енкаведистів, зокрема двох лейтенантів, а також голову сільради з Нанчівки

³⁰² Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 30—31.

³⁰³ Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 25.

³⁰⁴ Гречко А. Через Карпати. — Москва, 1970. — С. 115—121.

³⁰⁵ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 41; IPN Rz 122/226. — К. 107.

³⁰⁶ Гречко А. Через Карпати... — С. 121—122.

Великої як донощика. Ще через два дні повішено за донощиттво голову сільради у Волошиновій на Старосамбірщині. У сусідньому селі Білич 7 жовтня до сотні «Дружинники 2» приєдналися місцеві добровольці, якими доповнено існуючі чоти та створено нову на чолі із 'Полянським'³⁰⁷. Кулеметні застави відділу 9 жовтня в с. Сушиці Великій обстріляли колону військ НКВД, в результаті чого вбито або важко поранено 23 ворожих солдати при власних втратах 1 вбитим. Далі «Дружинники 2» перейшли на терен ВО 6 «Сян» і через села Тернаву, Поляну, Велике добралися до новопосталого польсько-радянського кордону, який перетнули 12 жовтня, а відтак, йдучи попри Арламів, опинилися в Ямній Долішній³⁰⁸. Тут зв'язалися із 'Кулею', маючи 160 вишколених стрільців та 90 новобранців із Білич в чоті 'Полянського'³⁰⁹.

'Рен', залишивши Букове Бердо, вирушив у відомий т. зв. Карпатський рейд, рухаючись за маршрутом Тарнава — Соколики — Турочки — Ботелка — Яблунів — Завадка — Мита — Козьова — Головецько. В Тарнаві до нього приєдналися сотні 'Байди', 'Троменка', Степана Гнатива-Кармелюка', 'Нечая', 'Осипа', дві чоти з сотні «Дружинники 2», різні боївки та теренові працівники. На нараді із сотенними та почтом 'Рен' представив план рейду, визначив маршрути, спосіб зв'язку, порядок чергування³¹⁰.

Загін «Лемківщина» нараховував 1811 вояків у 10 сотнях: 'Веселого', 'Бульби', 'Бурлаки', 'Іскри', 'Осипа', 'Байди', 'Нечая' («Сурма»), 'Троменка', 'Зенка' (дві чоти «Дружинники 2») і 'Горбового', а також кінно-розвідчій чоті, чоті артилерії 'Тараса', ВПЖ 'Пугача' (15 стрільців)³¹¹. Разом з ними також йшла сотня 'Кармелюка', чота організаційних працівників та бойовиків Самбірщини під командуванням Осипа Урбана-Рена' (т. зв. 'Малий Рен'), керівники Сяницької округи 'Хмель', 'Луговий' та 'Богдан' з охороною та інші працівники мережі ОУН. За твердженням С. Голяша, жінки були зведені в окрему чоту³¹². Натомість інші

³⁰⁷ Шаповал Ю. ОУН і УПА на терені Польщі... — С. 31.

³⁰⁸ Там само. — С. 31-32.

³⁰⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 5.

³¹⁰ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 41; Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 117.

³¹¹ ІРН ВУ 1552/18. — К. 225; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 67; Соболь П. Українська Повстанча Армія, 1943—49. Довідник II... — С. 67.

³¹² Голяш С. Українська Повстанська Армія в Бескиді... — С. 217.

джерела вказують, що жінки були розкидані по сотнях в якості розвідниць та санітарок³¹³. Загалом в рейд вирушило близько 2000 осіб³¹⁴. Це робить загін «Лемківщина», ймовірно, найбільшою військовою частиною, яка діяла в УПА-Захід. Зустрічаються і ще вищі цифри — 2300³¹⁵, 2500³¹⁶ та 3000³¹⁷. Є також спроби заниження чисельності куреня. Так, М. Самборський, базуючись на необгрунтованій середній чисельності сотні в 120 вояків, виводить загальну чисельність у 1200 осіб³¹⁸.

В селі Висоцько Нижнє загін захопив німецький склад зброї, де здобуто 16 кулеметів Дегтярова, 14 ПППШ, 150 гвинтівок, 2 важкі міномети, 20 ящиків патронів, 20 ящиків мінометних мін³¹⁹. В Миті під загрозою вжиття зброї та з покликанням на угоду про ненапад, загін пройшов розташування угорської частини, під час чого стрільці пограбували її обоз. Після скарги мадярських офіцерів 'Рен' зробив збірку всіх сотень і перевірку на наявність втрачених речей (чоботи, однострої, плащ-палатки), але нічого виявлено не було, оскільки стрільці були попереджені і залишили їх по хатах, де зупинилися на постій³²⁰.

Кінно-розвідча чота 28 вересня у Головецьку була обстріляна кулеметно-мінометним вогнем наступаючих радянських підрозділів, в результаті частина її вояків під час відступу загинуло або пропало безвісти³²¹.

З Головецька загін повернув на Оряву до Тухольки, маючи в дорозі перестрілки стеж з большевиками також біля сіл Плав'є та Кальна³²². Мадярські сапери підривали мости, але під загрозою

³¹³ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-26783. — Арк. 15—16.

³¹⁴ Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 121; Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 118; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 41; Т. 29... — С. 69; IPN Rz 046/723. — К. 92.

³¹⁵ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 55—56.

³¹⁶ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 31; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 73; Дубницький С. (Кілко А.) Україну захищали в чужині... — С. 26.

³¹⁷ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 33.

³¹⁸ Samborski M. Oddziały UPA w Przemyślem i Bieszczadach w roku 1944... — S. 216.

³¹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 67.

³²⁰ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 34; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 31—32; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 70.

³²¹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 41; Т. 33... — С. 761; Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 118.

³²² Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 118; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 33.

сили 'Рен' змусив їх зробити це після проходження своїх відділів³²³.

Оцінивши ситуацію, 'Рен' вирішив зменшити табір і в Рикові та Тухольці наказав заховати гармати та ліквідувати тачанки, а 'Максими', міномети та найбільш необхідний інвентар везти кінями³²⁴. Ще раніше, щоб не нести важких котлів, він наказав кожному росві мати відро та окремо варити. Але це мало і негативи, бо при такій чисельності було дуже багато ватер, що розконспіровувало відділ³²⁵.

В Рикові, за твердженням І. Дмитрика, також демобілізовано одну із сотень, яка складалася із новобранців³²⁶. Можна припускати, що йдеться про сотні 'Іскри' або 'Горбового' чи навіть про їх об'єднання під командуванням 'Євгена' із демобілізацією невисколотених і слабших вояків.

Вранці 29 вересня, уникаючи зіткнення з наступаючими радянськими військами, 'Рен' вирушив через Хітар до Лавочного. При переході цього села того ж дня повстанці потрапили під гарматно-мінометний обстріл мадярських частин, які тримали захисну лінію на головному карпатському хребті. 'Рен' вислав парламентарів ('Євген' і 'Тарас'), які, покликаючись на угоду між Головним командуванням УПА і представниками угорської армії, залагодили інцидент. Офіцери, які знали про цю угоду, попросили вибачення у повстанців, заявивши, що прийняли їх за більшовиків³²⁷. За твердженням Ірини Рудзінської, обстрілом було розбито дві тачанки з продуктами, одягом та боєприпасами³²⁸.

Ввечері того ж дня загін дійшов до Волосянки і після кількогодинного відпочинку вирушив вночі верхами до Верхньої Ро-

³²³ Райтер. [Спогади]...; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 32.

³²⁴ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 31; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 70; Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 121; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 36.

³²⁵ Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка «Хмеля». — Львів, 2007. — С. 233.

³²⁶ Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 32.

³²⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 42; Т. 29. — С. 71; Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 118; Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 130—131; IPN Rz 122/226. — К. 108; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 36; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 33—34.

³²⁸ Рудзінська І. Партизанськими дорогами. Спогад // Нескорені. — 1992. — Червень. — С. 7.

жанки, а відтак пополудні 30 вересня зупинився в лісовому масиві на схід від села на горі Чиряк³²⁹. Тут без боїв повстанські відділи опинилися в тилу Червоної армії³³⁰.

За наказом зверхників 'Рен' 1 жовтня на г. Чиряк реорганізував загін і розділив його на два курені. До одного, під командуванням 'Євгена' і його заступника 'Осипа', увійшли сотні 'Громенка', 'Ворона' (змінив 'Євгена'), 'Крісового' (змінив 'Бульбу') та 'Осипа'. До них також долучилася сотня 'Кармелюка', яка прямувала в Самбірщину, де і залишилася. Курінь 'Євгена' отримав наказ повертатися на захід, на терени ВО 6 «Сян», трасою Сколе — Устрики Долішні. З ними пішли деякі добровольці, які хотіли повернутися в Перемиську область ('Пугач'), а також працівники підпілля ОУН, які були звідти ('Хмель', 'Богдан' та ін.). Другий курінь залишився під командуванням 'Рена' у складі сотень 'Байди', 'Бурлаки', 'Веселого', 'Нечая' і двох чот сотні «Дружинники 2» й вирушив далі на схід в напрямі Чорного Лісу. 'Бульба' з чотою добровольців-земляків пішов з ними у рідні сторони в Золочівщину — Бережанщину. Чота організаційних працівників та бойовиків Самбірщини під командуванням 'Малого Рена' пішла в свій терен³³¹. Ймовірно, що маршрут 'Рена' на Чорний Ліс був зумовлений намаганням зв'язатися з командуванням для отримання інструкцій для діяльності в новій ситуації³³².

В переліку командирів сотень куреня 'Євгена' В. Скворцов називав 'Бурлая'³³³, що дає підстави припускати, що йдеться або про 'Ворона', або про його сотню.

Після розподілу курінь 'Євгена' нараховував 1080 вояків³³⁴, курінь 'Рена' — близько 1000³³⁵.

³²⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 42.

³³⁰ Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 131; ІРН Rz 122/226. — К. 108.

³³¹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 42—43; Т. 33... — С. 67, 150; ІРН Rz 122/226. — К. 125; ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 9. — Арк. 185; Райтер. [Спогади]...; Ріпецький М. Історія куріня «Рена»... — С. 119.

³³² Рудзінська І. Партизанськими дорогами. Спогад // Нескорені. — 1992. — Червень. — С. 7.

³³³ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 12.

³³⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 6; Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. П-5001. — Оп. 6. — Спр. 49. — Арк. 103.

³³⁵ Ремесло повстанця... — С. 41, 233.

Курінь 'Євгена'

Вирушивши на північ 2 жовтня 1944 р., 'Євген' повів свій відділ на гору Магуру, звідки через Брязу дійшов до Сукіля, де 5 жовтня в наскоку на село ліквідував капітана та 4 большевиків. Наступного дня курінь подався на Труханів, а ввечері вирушив на акцію в райцентр Сколе. Ініціатором наскоку на Сколе був сам 'Євген' з метою звільнити в'язнів, ліквідувати НКВД та захопити продовольчі склади³³⁶.

Акція, яка розпочалася на світанку 7 жовтня, була невдалою. Теренова мережа не зробила належної розвідки, а агентура в курені або в місцевому підпіллі повідомила про наміри наскоку, а тому большевики перевели тюрму і НКВД, а самі приготувалися до оборони. Невдалим було і планування та проведення акції. Наприклад, вона почалася не о 3 год., а на півтори години пізніше. Сотня 'Осипа', яка була на заставі вздовж дороги зі східного боку Скольного, обстріляла колону 5-8 автомашин з боєприпасами, вбито шоферів і солдатів³³⁷.

Ось як наскок описано в радянському документі: «7 жовтня 1944 року на райцентр Сколе з трьох сторін на відстані 500 м від центру напала банда чисельністю 500-600 осіб, озброєна гвинтівками, кулеметами, мінометами, гранатами. В кілометрі від Скольного банда обстріляла 4 автомашини 61 полку військ НКВД з охорони залізниць, поранено — ст. лейтенант, два шофери, вбитий один борець. Банда захопила два станкових кулемети, два ротних міномети, продукти харчування, майно і боєприпаси. Банді вдалося прорватися в Сколе на 200 м від РВ НКВД. Вжитими заходами банда витіснена. Висланими підкріпленнями ПВО і прикордонного загону силою 300 осіб банда відкинута в район Труханівського лісу (3090), після чого організовано переслідування банди 13 полком внутрішніх військ. В результаті бою вбито бандитів до ста осіб, взяті трофеї: гвинтівка — 50 шт., станкових кулеметів — 2 шт., ручних кулеметів — 3 шт., мінометів — 2 шт.»³³⁸.

³³⁶ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 9. — Арк. 185; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 43.

³³⁷ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 42—44; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 43; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 56—57, 102; Дем'ян Г. Михайло Гуштак-«Євген»... — С. 33—34.

³³⁸ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. 738. — Т. 1. — Арк. 45.

Зі Скольного курінь вирушив на захід, підіймаючись на полонини гори Парашки. Тут повстанці натрапили на мінні поля, на яких підірвалося кілька вояків. На відстані 4 км від Скольного в той же день курінь попав під сильний обстріл радянських військ і був розпорошений. Сотні 'Троменка', 'Крісового' та 'Осипа' вийшли більш-менш цілими, хоча й зазнали втрат. Так, чота 'Крилача' з відділу 'Крісового' мала 8 вбитих чи пропалих безвісти і 5 пораних. Загалом курінь втратив близько половини вояків (більшість з них розбіглася) і важке озброєння. Відбився від відділів 'Євген', а тому командування перебрав 'Осип'. З Парашки він зі своїм відділом та сотнею 'Крісового' звернувся до Тисовця, де зупинився ввечері 8 жовтня. Там повстанці, які не їли два дні, дещо віджилися та відпочили³³⁹. Сам 'Євген' зізнавався згодом про втрати до 50 вояків, тоді як більшість розбіглися³⁴⁰.

Протягом 8—9 жовтня в районі Парашки силами 4 і 5 комендатури і маневреної групи прикордонних військ НКВД продовжувалася операція проти куреня 'Євгена'. В результаті захоплено в полон 14 підпільників і нібито вбито 2 німецьких офіцерів. Інші розсіялися на дрібні групи і сховалися в лісі. Загалом за 7—9 жовтня за рапортами Управління НКВД по Дрогобицькій області в Київ, вбито 126 повстанців, полонено 28, вбито коней — 32, схоплено коней — 13, взято трофеї: мінометів 82 мм — 2, станкових кулеметів — 3, ручних кулеметів — 3 та ін.³⁴¹. Натомість обласний комітет КП(б)У у звіті ці цифри завищив, назвавши втрати куреня 'Євгена' 258 вбитими і 28 полоненими³⁴².

Вранці 10 жовтня курінь вирушив з Тисовця за маршрутом Багновате — Радич — Ясінка — Стецева — Ясінка Масьова — Свидник — Смільна — Жданна — Недільна — Лужок Горішній — Тисовиця — Лаврів — Нанчівка — Росохи — Рудавка — Смільниця — Лопушанка³⁴³.

³³⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 44; Т. 33... — С. 150; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 44; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 57—58.

³⁴⁰ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 9. — Арк. 185.

³⁴¹ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. 738. — Т. 1. — Арк. 46.

³⁴² ДАЛО. — Ф. П-5001. — Оп. 6. — Спр. 49. — Арк. 105.

³⁴³ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 44—46; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 45—46.

‘Євген’ долучився до куреня з групою повстанців 13 жовтня в Ясінци Масьовій. Того ж дня у Свиднику відбулася нарада командного складу, на якій ‘Осип’ загрожував ‘Євгенові’ після повернення судом за невідале командування куренем, особливо через наскок на Сколе. В результаті командування фактично перебрав ‘Осип’, хоча ‘Євген’ залишався на посту курінного³⁴⁴. Були якісь непорозуміння і щодо повернення в Перемищину. І. Кривуцький згадував, що ‘Криlach’ демонстрував записку від ‘Ударника’, де той вимагав повернення в Перемищину, тоді як ‘Євген’ заявляв про підпорядкування тереновому проводові (щоправда, в мемуарах не уточнено, якому саме)³⁴⁵. Того ж дня перед полуднем курінь залишив окружний провідник ОУН Сянїччини ‘Хмель’³⁴⁶ — ймовірно, у зв’язку з рішенням, що відділи йтимуть в Перемищину. Можна припускати, що він домагався рухатися на Лемківщину.

В Лопушанці, куди курінь прибув 19 жовтня, сталася сутичка з прикордонниками, яка призвела до хоч і незначних, але болючих втрат. Тут загинув ‘Осип’, а також колишній повітовий оргомб Перемищини і ще один стрілець. Рештки куреня прорвалися на Квасинину, звідки ‘Крісовий’ з чотою відійшов на Мигову, а решта 79 осіб під командуванням першого чотового ‘Криlachа’ перетнула кордон і через присілок с. Арламів дісталася Ямної Горїшньої о 22 годині того ж дня, а відтак перейшла в ліс Турниця. Наступного дня ‘Криlach’ склав звіт перед ‘Кулею’, ‘Павуком’ та ‘Орланом’³⁴⁷.

Відразу за групою ‘Криlachа’ в Ямну прийшла сотня ‘Громенка’, на яку тут 21 жовтня наскочили прикордонники. У бою ворог мав 17 вбитих, повстанці — 2. Обидва відділи того ж дня попри Трійцю, Посаду Риботицьку і Конюшу відійшли до Тисової³⁴⁸.

Сутички куреня ‘Євгена’ протягом 18—23 жовтня були пов’язані із виявленням відділу 218 полком прикордонних військ

³⁴⁴ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 42, 44; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 44.

³⁴⁵ Кривуцький І. «Де срібнолентий Сян пливе...» — С. 48.

³⁴⁶ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 44—45.

³⁴⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 46—47; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 58; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 47.

³⁴⁸ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 47; Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 48—49; Архів УСБУ у Львівській обл. — Спр. П-37827. — Т. 1. — Арк. 58.

НКВД. Відповідно, на підрозділи 5, 6 і 7 прикордонних застав у Лопушанці курінь натрапив 19 жовтня, коли загинув 'Осип'. Після цього прикордонники влаштували чотириденне переслідування, яке призвело до боїв у Лопушниці, Ямній та Кописному, в результаті чого, на їх думку, курінь 'Євгена' був розгромлений³⁴⁹.

З'ясувавши справи із командуванням ВО 6 «Сян», 'Євген' вийшов 25 жовтня, за твердженням 'Крилича', «у свої терени»³⁵⁰. Це вказує на відсутність формальних підстав для його покарання та його підпорядкування підпіллю ОУН на Дрогобиччині. Після повернення на Сколівщину 'Євген' за невдалий наскок на Сколе був у 1945 р. заарештований, але з-під слідства втік³⁵¹.

'Євген' зізнавав, що привів в Перемищину і передав 'Кулі' курінь чисельністю 200 вояків³⁵², що відповідає цифрі, названій у звіті командира ВО 6 «Сян»: 110 осіб у сотні 'Осипа', до якої приєдналися решти сотні 'Крісового', і 110 — у сотні 'Троменка'³⁵³. В складі куреня 'Євгена' **прибув на Перемищину, а відтак повернувся на Турчанщину сотенний 'Бурлай'**³⁵⁴.

За підсумками рейду сотенні 'Троменко' та 'Осип' були відзначені Срібним Хрестом бойової заслуги II кл. (наказ ГВШ УПА ч. 1/45 від 25.04.1945 р.)³⁵⁵.

Рейд куреня 'Рена'

Курінь на чолі з 'Реном' після відходу 'Євгена' вирушив на північний схід через г. Красну, північніше ріки Мізуньки, відтак повернув на південний схід і, залишаючи справа села Солотвину і Людвиківку (тепер Мислівка Долинського р-ну), вийшов на хребет Аршиця, звідки 8 жовтня дістався околиць с. Ілемня Рожнятівського р-ну, а наступного дня розтаборився біля сусіднього села Суходіл³⁵⁶. В цей час курінь залишили дві чоти з сотні «Дру-

³⁴⁹ *Пограничные войска СССР...* — С. 698.

³⁵⁰ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 14... — С. 48.

³⁵¹ *ГДА СБ України.* — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 9. — Арк. 186.

³⁵² *Там само.* — Арк. 185.

³⁵³ *ЦДАВО України.* — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 6.

³⁵⁴ *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-30046. — Арк. 15.

³⁵⁵ *ЦДАВО України.* — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 4а. — Арк. 28.

³⁵⁶ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 33... — С. 68; Дмитрик І. *Записки українського повстанця...* — С. 34—36; *IPN BU 1552/3.* — К. 20; *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-30046. — Арк. 12.

жинники 2», які відійшли в Чорний Ліс³⁵⁷. Певний час із 'Реном' йшла чота 'Бульби', який відтак пішов далі на схід³⁵⁸.

Рейд був важкий, з подоланням висот по маршруту до 1347 м над рівнем моря, а малолюдний терен не міг забезпечити харчі (залізну порцію з'їли на третій день). Стрільці були фізично вичерпані, мали знищені взуття й одяг. В курені було 6 поранених на мінних полях, 45 нездатних продовжувати рейд, з'явилася червінка. Під час кількаденного постою повстанці віджилились, запаслись харчами, поремонтували одяг та взуття, привели до порядку зброю. 14 жовтня перед загрозою облави курінь змінив місце постою, перейшовши до Мечивки (тепер частина с. Липовиця Рожнятівського р-ну)³⁵⁹.

Під Суходолом 'Рен' встановив контакт із членом штабу ВО «Говерля» пор. Степаном Фрасуляком-«Хмелем». Разом із сотенними вони відбули нараду на г. Камінь біля с. Дубшари, на якій 'Хмель' вирішив: 1) 'Рен' вишле зв'язкових до 'Андрієнка' в справі дальших дій куреня та його місця осідку; 2) доки прийде відповідь, курінь разом із місцевою сотнею «Журавлі» проведе наскок на райцентр Перегінсько³⁶⁰.

Завданнями цієї акції були: 1) забрати склади з взуттям, обмундируванням та мукою; 2) знищити ворожу залогу³⁶¹. Крім того, вона була своєрідним іспитом для куреня. Розвідку забезпечила місцева організаційна мережа та сотня «Журавлі». Вони подали, що в містечку є 175 прикордонників і до 150 працівників НКВД, НКДТБ та військкомату³⁶².

Акцією безпосередньо командував 'Нечай', а 'Рен' з двома чотами та табором залишився на збірному пункті в лісі³⁶³.

Подробиці наскоку на Перегінсько 19 жовтня 1944 р. передає повстанський звіт: «Сотн. 'Байда' мав завдання зліквідувати НКВД, яке помістилося в домі біля мосту на шляху до с. Небилів,

³⁵⁷ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 29... — С. 76.

³⁵⁸ *Там само.* — Т. 14... — С. 42; *Райтер. [Спогади].*...

³⁵⁹ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 33... — С. 68; *Рудзінська І. Партизанськими дорогами. Спогад // Нескорені.* — 1992. — Червень. — С. 7.

³⁶⁰ *Ремесло повстанця...* — С. 41, 233; *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-30046. — Арк. 12.

³⁶¹ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 33... — С. 763.

³⁶² *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-30046. — Арк. 12.

³⁶³ *Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА...* — С. 132.

в південній частині міста, і забрати магазин зі шкірою, що мав знаходитися недалеко приміщення НКВД. Сотн. 'Веселий' — злік-відувати пограничників в 3-х домах південної частини міста. Сотн. 'Нечай' — воєнкомат, урядження пошти та забрати магазини з мадярськими уніформами та мукою недалеко від пошти. Сотн. 'Бурлака' — обсадити заставами всі шляхи, що вели до міста та перервати телефонічні сполучення. Акцію цю переведено на домагання місцевих чинників підпілля, які одначе не знали і не заподали точних сил залого. Наскок почато щойно о год. 24-ій, бо теренові провідники блудили. Перегінсько лежить в долині, перетятій допливами річок Радави і Лімниці, широкими і глибокими. З північно-західної, північної й південно-східної сторони знаходяться німецько-мадярські окопи з густими дротяними перешкодами. Ніч була темна, а стрільці мокрі. Ворога застали в бойовому поготівлі і на становищах. Ворог був заалармований подібною акцією в с. Красна о год. 22 в 21,5 км від міста. У віддалі 20 м ворог відкрив перший вогонь на сотню 'Байди'. Він освітив місто зеленими ракетами і вневдовзі крісову автоматну стрілянину скріпив скорострільним вогнем. Завдяки вжитті ручних гранат і крісових гранатометів знищено переважно всі будинки і приміщення. Бій тривав до год. 5-ї. Виявилось, що від сторони НКВД стріляло на сотню 2 легкі і 2 важкі кулемети. Пограничників було 300 і з їх сторони проти сотні 'Веселого' стріляло 8 «Максимів» і 10 «Дехтярів». Ці дані стверджено у вуличному бою та від одної особи на другий день, яка жила в близьких відносинах з ворожими залогоми. Про окопи ворога біля його мешканевих об'єктів нам не було нічого відомо. Магазины були пусті. Власні втрати: 2 вбиті, 1 ранений, вистріляно 2977 патронів, 1563 автоматних патронів, 30 стрілен крісового гранатомета та кидано 20 ручних гранат. Ворог мав 52 вбитими, в тому — 1 полковник і одна жінка-делегатка ЦК компартії з Москви. Число ворожих ранених невідоме. На другий день після бою приїхало 8 грузових авт, забрали побитих і ранених та від'їхали в напрямі м. Рожнітів»³⁶⁴.

Цінні уточнення подав політвиховник сотні «Сурма», учасник акції Степан Голяш-«Мар»: «Праве крило наступу творила сотня 'Веселого'. Центр наступу на станицю НКВД та інші большевицькі

³⁶⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 68—69.

центри призначено сотні к-ра 'Байди'. Ліве крило наступу зайняла сотня к-ра 'Нечая'. Ліве й праве крило мали оточити центр міста, де перебували ворожі сили. К-р 'Нечай' був відповідальним за цілу акцію. Зі сотнею 'Нечая' йшла одна чота зі сотенним 'Бурлакою'. Чота сотні 'Бурлаки' мала наступати на станицю НКВД. Сотні не підійшли точно на означений час на вихідні позиції. Сотня 'Веселого' і частина сотні 'Нечая' спізналися через теренові перешкоди: рови з водою, річка, мокрий терен, мокляк, чого не знали теренові провідники. Чота 'Бурого' зі сотні 'Нечая' через спізнення участі в бою не брала. В місті була більша залога, добре укріплена, з важкою зброєю. Зв'язок через стрілянину та невідомий терен не працював справно. Тільки сотня 'Байди' мала добрий зв'язок в бою, проте зазнала втрат. Загалом стрілецьтво не було підготоване до вуличних боїв. Розпочату акцію сотнею 'Байди' та частинно сотнею 'Веселого' і 'Нечая' — відкликано. Повстанці з міста відступили, не виконавши повністю накресленого пляну»³⁶⁵.

Для повної картини варто навести опис В. Скворцовим: «Не було взаємодії між сотнями. Сотня 'Байди' мала завданням нанесення удару по прикордонниках, потім захопити райцентр. Сотня 'Нечая' повинна була здійснити напад на територіальні органи НКВД, НКГБ і військомат. Сотня 'Бурлаки', блокуюча, взірвати міст і перервати зв'язок з Рожнятівським райцентром. Сотня 'Веселого' була в резерві. Сотня 'Байди' потрапила на засідку прикордонників і зазнала втрат до 40 осіб і відійшла на вихідні позиції. Решта сотень, не виконавши завдань, також відійшла»³⁶⁶.

Акція на Перегінсько, за твердженням 'Хмеля', не вдалася з таких причин: 1) погана розвідка щодо чисельності, озброєння і розташування ворога; 2) поінформованість большевиків про плани повстанців; 3) сотня «Журавлі» не витримала ворожого контрнаступу, відступила і втратила зв'язок і куренем 'Рена'³⁶⁷.

Після наскоку до 26 жовтня сотня 'Бурлаки' перебувала в с. Ясень Рожнятівського р-ну, «Сурма» — в Суходолі, 'Веселого' і 'Байди' — в Ілемні³⁶⁸. Невдовзі кур'єрки принесли 'Ренові' з Чор-

³⁶⁵ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 29... — С. 78.

³⁶⁶ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 12.

³⁶⁷ Ремесло повстанця... — С. 41.

³⁶⁸ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 12; Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 121; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 36.

ного Лісу відповідь від 'Андрієнка'-'Клименка', де той наказував після короткого відпочинку вирушити на Самбірщину, а відтак на Закерзоння³⁶⁹. Підпілля Калуської округи було складно забезпечувати і місцеві відділи, і курінь 'Рена'. Крім цього, сотня 'Байди', яка складалася зі «східняків», за твердженням 'Хмеля', «робила бешкети в терені»³⁷⁰. Очевидно, ці причини і зумовили відправку куреня 'Рена' у зворотному напрямку.

Перетнувши 26 жовтня шосе Підлюте—Перегінсько, сотня 'Бурлаки', з якою був 'Рен', подалася в околиці Липовиці. Тут курінь доповнив харчові припаси, після чого вирушив на захід двома частинами, для кращої рухливості. Відділи 'Бульби' і 'Бурлаки', з якими перебував 'Рен', вирушили 29 жовтня за маршрутом Ілєня — Лоп'янка — Струтин Нижній — Надіїв — Белеїв — Чолгани — Лисовичі — Нинів — Танява — Розгірче — Орів — Урич — Новий Кропивник — Жданна і 13 листопада прибув на збірний пункт на г. Коханий Діл в 3 км на схід від Недільної Старосамбірського р-ну, де зупинилася на кілька днів³⁷¹.

Сотні 'Веселого' і 'Нечая' вирушили з околиць Перегінська 30 жовтня за маршрутом Луги — Нягрин (Погірці) — Шандровець — Мізунь Новий — Кальна — Слобода Болахівська — Лужки — Бряза — Труханів — Побук — Тишівниця — Межиброди — Орів — Урич — Новий Кропивник. В дорозі сталося кілька сутичок з ворогом, під час яких 30 жовтня в Нягрині при заготівлі продуктів загинуло двоє вояків, 9 листопада в Слободі Болахівській — один. В Новому Кропивнику відділи розійшлися. Сотня 'Веселого' пішла маршрутом Свидник — Тур'є — Топільниця — Лопушанка — Хомина — Гвоздець — Ріп'янка — Грозьова — Мшанець — Бистре — Середне і 3 грудня перейшла кордон на річці Сян. Сотня 'Нечая' з Нового Кропивника вирушила на Опаку, відтак повернула на Старий Кропивник, де в сутичці з большевиками втратила 6 вояків, і через Залокоть вийшла на збірний пункт на г. Коханий Діл 16 листопада, де приєдналася до 'Рена'³⁷².

³⁶⁹ Ремесло повстанця... — С. 42; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 12; Ріпецький М. Санітарна служба в Лемківському курені УПА... — С. 121—122.

³⁷⁰ Ремесло повстанця... — С. 42.

³⁷¹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 69, 762; Ріпецький М. Історія куреня «Рена»... — С. 121—122; IPN Rz 122/226. — К. 126.

При заготівлі взуття в Недільній того ж дня сотня 'Байди' мала сутичку з НКВД, де загинув один стрілець³⁷³, а тому відділ повернув на північ під с. Сторонна Дрогобицького р-ну, де наступного дня сотні 'Байди' і 'Бурлаки' мали великий оборонний бій з большевиками.

За радянськими даними, в сутичці з прикордонниками в Недільній загинуло 5 повстанців і ще 5 потрапило в полон, де зізнали, що належать до підрозділу УПА чисельністю 300 осіб на чолі з 'Реном'. Після цього організовано маневрену групу чисельністю 100 осіб, яка була доставлена на місце сутички і розпочала переслідування повстанців³⁷⁴. В іншому радянському документі вказано, що курінь 'Рена' мав 5 сотень чисельністю до 750 осіб з 3 важкими мінометами, 8 станковими та 35 ручними кулеметами, іншою стрілецькою зброєю³⁷⁵.

Крім прикордонників 13 загону в протиповстанській операції брав участь оперативний склад Підбузького райвідділу НКВД³⁷⁶. Опис бою в Сторонній 17 листопада поданий в повстанському документі: «Під час відправи з місцевими чинниками УПА, забезпечення зі сторони с. Недільна зв'язалося вогнем з большевиками, які лісом наступали з напрямку заходу. Виперта ними чота опановується на лісничівці і творить оборонну лінію. Негайно перекинуто одну чоту сотні 'Бурлаки', яка вже була зайняла оборонні становища від південно-західного напрямку. Другі дві чоти перекинуто на поміч сотні 'Байди' на відтинку південь від поляни. Два рої 3-ї чоти сотні 'Бурлаки' вислано як задне забезпечення від с. Сторонна. Вони заняли становища на краю ліса на південний захід від місця постою сотні 'Бурлаки'. На нашому лівому крилі большевики диспонували більшими резервами, туди кидають вони щораз то нові сили і з криком ура атакують. Стрільці підпускають їх на віддаль 25 м і цільним кулеметним, крісовим та крісово-гранатометним вогнем відбивають першу

³⁷² *Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 69, 762; ІРН ВУ 1552/3. — К. 15—18; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 12; Дмитрик І. Записки українського повстанця... — С. 42—49; Повстанські могили... — С. 29—30.*

³⁷³ *ІРН ВУ 1552/3. — К. 19.*

³⁷⁴ *Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. 738. — Т. 1. — Арк. 85.*

³⁷⁵ *ДАЛО. — Ф. П-5001. — Оп. 6. — Спр. 49. — Арк. 103.*

³⁷⁶ *Там само. — Арк. 105.*

атаку. Большевики мають вбитих і ранених. В другій атаці ворог примінив обхідний маневр і з ще більшими силами. Щоби перешкодити їм в цьому, кинута з поляни один рій на ліве крило. Наступає коротка перерва в бої. Її використовує курінний загону і старається перебрати ініціативу в свої руки. В тій цілі кидає один рій сотні 'Байди' і намагається ним перевести обхідний маневр на праве большевицьке крило, та ворог відповідає таким самим, з більшими силами маневром. Бій затягається, нараз задне забезпечення і табор сотні 'Бурлаки' дістає сильний вогонь з важких кулеметів. Вогню цього стрільці не видержують і відступають. Большевики починають стріляти з курінного гранатомета від сторони с. Сторонна, спершу на край ліса, де було задне забезпечення, а після його вицофання — на лінію наших сотень. Задне забезпечення завернуто на старі місця та наказано держати оборону. В третьому наступі большевики скріпили вогонь, причому їхнє праве крило перевело обхід, а чоло, не рушаючись з місця, кричало ура. Наше праве крило починає відступати та командири, щоби зберегти сотні перед знищенням (фланговий, чоловий і задній вогонь) повздержують паніку, посилюють чоловий вогонь, а рої сотні 'Байди' переходять в обхід правого ворожого крила. Маневр вдається. Большевики перестають стріляти та опускають позиції. В цій хвилині зривається сильна сніговія і під її заслоною о год. 16:45 паде наказ відвороту на гору 838 на версі Розточне і далі до с. Недільна. В часі перепочинку на Розточне чути було 25-хвилинну стрілянину на побоевищі. Це билися большевики, які наступали від с. Сторонна з большевиками, з якими загін бився від години 9:45 до 16:45. Вислана на наше праве крило за поляною чота під командою сот. 'Бурлаки' з метою вдарити по ворогові з крила і тим самим відтяжити нас на лівому крилі, не виконала свого завдання, бо стратила зв'язок з лівим нашим крилом, а вислані ним два зв'язкові загинули на поляні. Чота у віддалі 300 м від нашого лівого крила пролежала на становищах і відступила в напрямі с. Сприня. Сотенний 'Нечай', візваний прийти з поміччю сот. 'Байди' від горішнього кінця с. Сторонна в ліс над Монастирцем, не виконав завдання. Власні втрати: 19 вбитих, 45 коней, 7 сідел, 1 важкий чеський кулемет і 1200 набоїв до нього, 1 курінний гранатомет і 90 стрілен та аптечка. Після заподання

розвідки та нашого населення, яке було притягнуте до звозування трупів з побоевища, ворог мав 142 вбитими, в тому 2 ст. лейтенантів, та невідому кількість ранених»³⁷⁷.

Із полеглих 10 належало до сотні 'Байди', зокрема політвиховник 'Цяпка', 9 — до сотні 'Бурлаки'³⁷⁸. Сам В. Щигельський стверджував, що НКВД мало 100 вбитих, в УПА теж були втрати, але не такі великі³⁷⁹. Також у бою на лісничівці під Сторонною загинув окружний оргмоб ОУН Самбірщини 'Роман' ('Буйний'; Василь Когут), в некролозі якого подано, що сили большевиків склали 300 осіб, бій тривав з 9.30 до 15.00 і що в ньому загинули сам 'Роман', 'Цяпка' і 12 стрільців, а з ворожого боку — більше 70 вбитих, зокрема два старші лейтенанти-прикордонники, а при цьому стрибки чисельністю 80 осіб розбіглися³⁸⁰. В. Скворцов визначав втрати сотень 'Байди' і 'Бурлаки' на 40 полеглих³⁸¹. За радянськими даними в бою загинуло більше 200 повстанців і 6 взято в полон, тоді як власні втрати склали 8 вбитими, 4 раненими, зокрема лейтенант, і 1 пропав безвісти. При цьому здобуто 3 станкових кулемети, 1 батальйонний міномет і 22 коня³⁸². За іншим документом, вбито 218 повстанців і полонено 2³⁸³. Очевидно, що ворожі втрати, подані однією і другою стороною, є завищеними, тому за основу слід приймати ті втрати, до яких кожна сторона зізналася.

На другий день після бою частково розпорошені відділи зібралися в Недільній і вирушили далі на захід за маршрутом Лопушанка Хомина — Гвоздець — Грозьова — Мшанець — Бистре — Кривка — Журавин³⁸⁴. 21—24 листопада сотні 'Байди' і 'Бурлаки' чотами стояли в околицях Грозьової і Мшанця, а 25 листопада в лісі біля Кривки на постій сотень 'Байди' і 'Бурлаки' наскочив взвод прикордонників, в результаті чого загинуло двоє стрільців з відділу 'Байди'³⁸⁵. 'Рен' з сотнями 'Байди' і 'Бурлаки' перетнув кордон 27 листопада 1944 р. о 22:35 і 28 листопада о 2:25 при-

³⁷⁷ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 69—70.

³⁷⁸ ІРН ВУ 1552/3. — К. 20—38; Повстанські могили... — С. 31—35.

³⁷⁹ ІРН Rz 046/723. — К. 93.

³⁸⁰ ЦДАВО України. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 67. — Арк. 12.

³⁸¹ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 12.

³⁸² Там само. — Спр. 738. — Т. 1. — Арк. 85.

³⁸³ ДАЛО. — Ф. П-5001. — Оп. 6. — Спр. 49. — Арк. 106.

³⁸⁴ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 33... — С. 762.

³⁸⁵ ІРН ВУ 1552/3. — К. 41—42; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 13; Повстанські могили... — С. 36.

був до Ступосян³⁸⁶. Наступного дня вирушили до Мучного, звідки 'Рен' із сотнею 'Бурлаки' і частиною сотні 'Байди' (до 50 стрільців — уродженців Галичини) відійшов у Бережки³⁸⁷. 3 грудня до сусіднього села Руського прибула сотня 'Веселого'³⁸⁸. «Сурма» залишилася на території УРСР. Так завершився карпатський рейд довжиною понад 400 км та тривалістю 65 днів³⁸⁹.

При поверненні кожна сотня, за твердженням В. Скворцова, мала по три чоти чисельністю 37 вояків кожна, плюс сотенний почот (8-10 осіб) і жандармерія (4-5 осіб). Загальний стан куреня складав близько 500 осіб. Стан озброєння був такий: в кожній сотні 9 ручних кулеметів, 5-6 автоматів, решта гвинтівки різного зразка; сотня 'Бурлаки' мала німецький ручний міномет, «Сурма» — станковий кулемет. На початок грудня в курені було 3,5 сотні чисельністю до 400 осіб із 30 ручними кулеметами, 25 автоматами і браком патронів (до 40 на стрільця)³⁹⁰.

Сотня 'Байди' 29 листопада отримала від 'Рена' наказ вирушити в Чорний Ліс, де приєднатися до відділу східняків, з яким іти в Східну Україну. Виконуючи наказ, сотня у неповному складі (в ній залишилися східняки — 68 осіб) наступного дня знову перейшла на територію УРСР, звідки через Бистре і Вищів прибула 4 грудня до Волі Коблянської Старосамбірського р-ну. В дорозі 30 листопада у Мшанці зустрілася із сотнею 'Веселого', яка рухалася до 'Рена' в напрямку на Царинське, а наступного дня у Плоскому — із відділом «Сурма» на чолі з Володимиром Масником-'Бурим', оскільки 'Нечай' був знятий 'Реном' за невдалі дії у Перегінську та Сторонній, а також за зв'язки з жінками. У 'Байди' під рукою утворився налив, а тому після операції, проведеної сотенним лікарем 1 грудня у Мшанці, він разом із бунчужним 'Буревієм' (Теодор Дилин) залишився у Вищеві на лікуванні. Командування сотнею 'Байда' 2 грудня тимчасово передав росіянинові Василеві Скворцову-'Ведмедеві'³⁹¹.

³⁸⁶ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 33... — С. 161; *Ріпецький М. Історія куреня «Рена»...* — С. 122; *IPN Rz 122/226.* — К. 126—127.

³⁸⁷ *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-30046. — Арк. 12, 36.

³⁸⁸ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 33... — С. 762; *IPN BU 1552/3.* — К. 44—45.

³⁸⁹ *IPN BU 1552/18.* — К. 227.

³⁹⁰ *Архів УСБ України у Львівській обл.* — Спр. П-30046. — Арк. 14.

³⁹¹ *Там само.* — Арк. 3, 13, 17, 36; Спр. П-26783. — Арк. 15.

Біля с. Звір Самбірського р-ну 6—7 грудня 1944 р. неповна сотня «Східняки» (68 осіб) разом із чотою з сотні 'Кармелюка', боївкою СБ 'Залізняка' (15 осіб), місцевим СКВ (35 осіб) була розбита в облаві прикордонних військ (1, 2 і 3 комендатури 218 полку і маневрена група 13 загону) за участі приданого батальйону ЧА, взводу саперів, взводу протитанкових рушниць, взводу 82 мм мінометів, оперативного складу Самбірського та Старосамбірського райвідділів НКВД, а також місцевих істреббатальйонів. За радянськими даними, в бою загинуло 140 і полонено 23 повстанці при власних втратах 3 вбитими та 6 пораненими. Зокрема, потрапив до рук большевиків виконувач обов'язків сотенного 'Ведмідь' і лікар Володимир Безкоровайний-'Корчевий'. Серед полеглих були окружний провідник ОУН Самбірщини Іван Тершівський-'Чорній' та окружний референт пропаганди Осип Зачко-'Кобзар', затримана зв'язкова Світлана Кадарчук. Ворог здобув 7 кулеметів, 10 автоматів, 56 гвинтівок, 3 пістолети³⁹². В. Скворцов подавав втрати своєї сотні на 34 повстанців³⁹³. Натомість у доповіді наркома внутрішніх справ СРСР Лаврентія Берія на ім'я Йосифа Сталіна втрати повстанців подані на 170 вбитих, 144 полонених при тих самих трофеях (7 ручних кулеметів, 10 автоматів, 56 гвинтівок, 3 пістолетах) і власних втратах (3 вбитими, 6 пораненими)³⁹⁴. Очевидно, що в усіх випадках радянські дані є суттєво завищеними. На місці бою зараз встановлено пам'ятний хрест³⁹⁵.

Рештки сотні «Східняки» очолив 'Соловій', який під керівництвом полковника Миколи Омелюсіка-'Темри' вирушив у рейд за Збруч за загальним маршрутом Самбір — Стрий — Калуш — Рогатин — Бережани і далі на схід. Після долучення в районі Чорного Лісу ще групи східняків разом із 'Темрою', чисельний стан відділу складав 76 вояків. Відтак на Тернопільщину прибула

³⁹² ДАЛО — Ф. П-5001. — Оп. 6. — Спр. 49. — Арк. 106; Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. 738. — Т. 1. — Арк. 98; Спр. П-30046. — Арк. 23; Пограничные войска СССР... — С. 699.

³⁹³ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-30046. — Арк. 14.

³⁹⁴ НКВД—МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике. — Москва, 2008. — С. 228; «Особые папки» Сталіна про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944—1948 рр. Збірник документів. — Львів: Піраміда, 2010. — С. 130—131.

³⁹⁵ Струбицький С. «І мертвим, і живим, і ненародженним...» // Нескорена нація. — 1993. — Ч. 18. — С. 4.

ще й інша частина сотні «Східняки» чисельністю 30 осіб на чолі з 'Дорошенком'-'Впертим'. В Чорнокінцях на Чортківщині у січні 1945 р. всі групи влилися до загону під командуванням Костя Гіммельрайха-'Кия', який діяв у ВО 3 «Лисоня»³⁹⁶.

Перемищина восени 1944 р.

На початку осені в Перемиській окрузі діяла лише сотня «Дружинники 1». Певний час сотня стояла в Тростянці, де до неї 18 вересня долучилася чота 'Хріна', так що її чисельний стан складав 180-190 вояків з добрим озброєнням (в кожному рої — кулемет, в першому рої кожної чоти — два кулемети)³⁹⁷. 14 жовтня (за 'Хріном' — 20 вересня) відділу нав'язали бій большевицькі підрозділи чисельністю 300-400 солдатів з двома танкетками та двома гарматами, в результаті чого сотня із Тростянця відступила з боєм до лісу, втративши вбитим одного кулеметника і знищивши 3 ворогів (за даними 'Хріна' — 16)³⁹⁸.

«Дружинники 1»надалі базувалися в південній Бірчанщині, доповнюючись новобранцями та ведучи їхній вишкіл. До сотні приєдналася ще одна чота з місцевих СКВ на чолі із випускником підстаршинської школи «Олені»ст. віст. 'Тадом', після чого чисельний стан відділу складав 250 вояків³⁹⁹. 15 жовтня в Турниці долучилася сотня «Дружинники 2», теж добре озброєна (26 кулеметів)⁴⁰⁰.

З ініціативи 'Хріна' повстанці планували знищити осередок військ НКВД та польської міліції в Кузьминій, для чого обидві сотні перейшли 18 жовтня до Ліщави Горішньої. 'Куля' як командир зведеного відділу призначив старшим наступу 'Чорного'. Проте акцію провести не встигли, бо 22 жовтня в Ліщаві Горішній були заатаковані большевиками і звели завзятий 15-годинний бій (з 7 до 22 год.) із переважаючими силами ворога, озброєного легкими танками. Сили повстанців складали понад 500 вояків

³⁹⁶ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 15. — С. 222—223, 227—228; Т. 33... — С. 73; *ІРН ВУ 1552/18*, к. 228; *ГДА СБ України.* — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 69. — Арк. 41—42.

³⁹⁷ *Хрін С. Крізь сміх заліза...* — С. 102; *ЦДАВО України.* — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 5.

³⁹⁸ *ЦДАВО України.* — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 5; *Хрін С. Крізь сміх заліза...* — С. 102.

³⁹⁹ *Хрін С. Крізь сміх заліза...* — С. 112.

⁴⁰⁰ *ЦДАВО України.* — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 5; *Хрін С. Крізь сміх заліза...* — С. 106.

при 70–80 кулеметах; ворог мав, за різними даними, від 500 до 2000 солдатів, 3 легких танки, кілька важких кулеметів «Максим» та понад 200 кулеметів. Повстанці відбивали ворожі атаки весь день, а під вечір відступили, причому частина відділу «Дружинники 1» розпорошилася. Втрати УПА склали 17 вбитими (зокрема сотенний 'Хома'), ще 8 померли від ран або згоріли; ворожі — 150–207 вбитими. Знищено дві танкетки, а наступного дня на полі бою підбрано 23 кулемети «Дегтярьова», 21 автомат ППШ, 8 снайперських гвинтівок, 94 гвинтівки, 29 пістолетів та 12 тисяч патронів. Командування відділом замість 'Хоми' перебрав чотовий 'Запорожець'⁴⁰¹.

Частину розпорошеного вояцтва сотні «Дружинники 1» 23 жовтня демобілізовано, а одну чоту залишено під командуванням чотового 'Ластівки'. Вона складалася переважно зі старих «дружинників» та вихідців зі СУЗ, які домагалися повернення в рідні сторони. 25 жовтня й цю чоту було розформовано відповідно до рішення 'Кулі' та 'Орлана'. Того ж дня 'Чорний' повідомив командира ВО 6 «Сян» про наміри повернутися в Станиславівщину. 'Куля' і 'Орлан' прибули в Турницю, де стояли відділи «Дружинники 1» та «Дружинники 2» загальною чисельністю 300 вояків. Зваживши на наближення зими (перший сніг випав ще 16 жовтня), дезертирство, складність харчового, господарського і санітарного забезпечення, обговоривши ситуацію із 'Чорним', 'Куля' та 'Орлан' прийняли рішення дозволити старим «дружинникам» на чолі із 'Чорним' повернутися в рідні терени. Ще того дня ті вирушили в Станиславівщину. Стрільцям із ВО 5 «Маківка», які були у чоті 'Полянського', також дозволено повернутися в свої сторони. Місцевих стрільців розпущено в терен для посилення військової мережі та ведення вишкільної праці, залишено тільки одну чоту на чолі із 'Байдою'. Демобілізацію провів 'Павук'. Загалом з обох відділів після бою в Ліщаві Горішній було звільнено близько 300 місцевих стрільців⁴⁰².

⁴⁰¹ Хрін С. Крізь сміх заліза... — С. 112–130; Чорний. Бій у Ліщаві Горішній... — С. 41–43; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 18... — С. 286; Протокол ч. 1. Писарський Мирон-«Демо»...

⁴⁰² ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 5–6; Хрін С. Крізь сміх заліза... — С. 106, 130–131; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 48; Т. 28... — С. 77; Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 575; Протокол ч. 1. Писарський Мирон-«Демо»...

Перебування «Дружинників» у ВО 6 «Сян» її командир 'Куля' характеризував так: «Стрілецьтво і сотенний прийшли на терен ВО 6 з упередженням. Сотенні 'Хома', 'Чорний', а перед тим ще і 'Черник' невідповідно настроювали стрілецьтво до обласного провідника і командира ВО 6. Дійшли такі слова до нас під час наших контроль («прийшли пани на контролю» або «де ж ці пани були, як ми бій провадили»). Такі балачки провадили сотенні зі своїми стрільцями. Сотенні не доросли до своїх постів і завдань, і то на таким терені, як ВО 6. Цей терен вимагає людей ідейних, організаційно вироблених, здисциплінованих, людей праці, бойовиків, людей з тактом і вирозумілих людей, які служили взірцем, а не людей, які і цю слабіну, жорстокої большевицько-польської дійсності, добивали»⁴⁰³. Згодом 'Шелест' доручив командирові ВО 4 «Говерля» покарати ст. бул. 'Чорного' за бунт і дезертирство з ВО 6 «Сян» (наказ УПА-Захід ч. 12 від 28.04.1945 р.)⁴⁰⁴.

Подібна демобілізація проведена і з курунем 'Євгена', **прибуття** якого 'Куля' характеризував так: «Ці рештки, які прибули на терен ВО 6, робили вражіння не людей, а тіней. Вичерпані фізично (падали з ніг), морально, обдерті, босі (30 стрільців цілком босі). Привернути до порядку цих людей в часі таких облав було неможливим. Першим моїм хотінням було цих людей порозміщувати по селах, відвшивити, відпаршивити, відживити та вбрати, але виказалось, що з такою бандою і сам Соломон нічого не вдіє. На нещастя 21.X.44 в'їхали большевики на облаву до місця постою цих розбитків. Вив'язалась стрілянина. Внаслідок цього розбито одно большевицьке авто та вбито около 20 большевиків, між ними старшого лейтенанта. Втрати з нашої сторони 2 ранених, та спалено дві хати в Ямній Горішній і вбито одну дівчину. Після цього відділ вицофався в ліс і змінив місце постою. 22.X.44 на новім місці постою дійшло до сутички з польськими вояками, які збирали збіжовий контингент в селі Тисова. Цей відділ міг спокійно перебувати в згаданому селі, наколи б був здисциплінований і заховавсь, як було наказано, конспіративно. Присутні 8 польських вояків не були б завважили стаціонування відділу, а тому, що стрілецьтво лазило як саранча по селі, а один зі стрільців нама-

⁴⁰³ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 6.

⁴⁰⁴ Там само. — Спр. 70. — Арк. 10.

гався розброїти польського жовніра, який, не віддавши зброї, втік і після цього за короткий час приїхала автами більша скількість польського війська і зачала облаву в селі. Відділ встиг ще перед тим вицофатись до ліса. Для такого відділу не було вже місця постою. По нараді з обласним провідником рішено ці недобитки демобілізувати. З цих 210 люда залишено одну чоту на чолі з сотенним 'Громенком'. Решту стрілецтва розіслано в терен для посилення військової сітки, а деяких на відпочинок»⁴⁰⁵. Демобілізацію 23 жовтня провели в Тисовій 'Павук' і повітовий оргмоб Бірчанщини 'Старий'-'Пастернак'⁴⁰⁶.

Проте через низький бойовий рівень відділ 'Громенка', створений з решток куреня 'Євгена', проіснував всього тиждень. 2 листопада в Конюші він був заскочений большевиками і після перестрілки, в якій загинуло 4 стрільців, інші розбіглися. Чоту зібрано в Бориславці й розділено на дві частини. 14 стрільців на чолі з чотовим 'Яричем', якого, ймовірно, призначено окружним оргмобом, вислано 5 листопада в Сяніччину із завданням впорядкувати працю. 'Громенко'-'Зеновій' із 28 боездатними вояками скерований у Бірчанський повіт, де до березня 1945 р. займався організацією та вишколом самооборони. 'Крилич' 1 листопада з 'Павуком' пішов у Тісну, де отримав призначення повітовим оргмобом Перемищини⁴⁰⁷.

Станом на 20 листопада у ВО 6 «Сян» залишилась тільки одна чота УПА на чолі зі 'Байдою', причому 'Орлан' радив і її демобілізувати, але 'Куля' планував доповнити до сотні. Крім того, по повітах і районах вишколювалися рої, яких в Бірчанщині було 9, Мостищині — 5. Там, а також у Добромисьському повіті, в Сяноцькій і Ярославській округах організовано жандармерію⁴⁰⁸. Ймовірно, в Ярославщині її очолив Мирослав Кушнір-'Лунь'⁴⁰⁹. Ін-

⁴⁰⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 6—7.

⁴⁰⁶ Грицько-Цяпка Д. Ліс — наш батько... — С. 49; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 47.

⁴⁰⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 4, 7; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 48—49, 51; Т. 33. — С. 150; Хрін С. Крізь сміх заліза... — С. 138; Спомини чотового Острроверха... — С. 244.

⁴⁰⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 7.

⁴⁰⁹ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 40: Тактичний відтинок УПА 27-й «Бастіон»: Любачівщина, Томашівщина, Ярославщина (Документи і матеріали). — Торонто; Львів, 2004. — С. 345; Кушнір М. Невкоєне серце. — Львів, 2005. — С. 7.

струкція ВО 6 про підготовку до вирішальної боротьби потрапила і до рук большевиків⁴¹⁰.

Враховуючи всі об'єктивні труднощі для діяльності відділів УПА у ВО 6 «Сян», все ж є підстави говорити і про нездатність керівництва ОУН і УПА в Перемищині впоратися з ними. Це яскраво видно зі звіту 'Кулі', який наріканнями на всіх і все фактично розписався у своїй безпорадності: «Не знаю, хто поручив курінь такому наївному дівчакові, як 'Евген', який не знає навіть себе повести, не то курінь 1080 люда. Ці рештки, які вернули до нас, домагались покарати його карою смерти за всі промахи, поповнені під час рейду, почавши від Сколього. Не знаю, чому 'Рен' відійшов зі своїм куренем на схід, чому, властиво, до ВО 6 приходять все, що найгірше. Терен ВО 6 є найслабшим, загрожений зі всіх сторін, а саме: польське населення, кордон, підфронтowa полоса, несвідомість мас та мала скількість слабо організаційно вироблено членства. Відділи, які тут прислано, не тільки ВО 6, яка щойно почала ставати перші кроки, але найсильніший терен були б положили лопатки. Це не були люди чину, але люди руйнації. Тому-то я з Зеновичем рішили з прикрістю поступити з відділами в цей, а не в інший спосіб»⁴¹¹.

Не краще виглядали і кадрові справи у штабі ВО 6 «Сян». Так і не вийшов на зв'язок від початку вересня 'Ірка'; очевидно, в той час відновив навчання у Львові 'Артист'. Пізньої осені розформована зв'язкова ланка на чолі із 'Зіркою'⁴¹².

В документах з осені 1944 р. фіксується активна праця самого 'Ударника', а також 'Павука', який часто фігурував як «курінний»⁴¹³. Можна припускати, що він певний час був командиром над кількома сотнями в Перемищині, щоправда, наразі не устійнено, якими саме. В характеристиці 'Павука'-'Шрама' від листопада 1945 р. вказано, що 'Зенон' скерував його в терен «Батурин», де той працював по військовій лінії аж до кінця червня 1945 р., коли там був призначений окружним референтом СБ II округи ОУН на

⁴¹⁰ Сергійчук В. Український здвиg. — Т. I: Закарзоння... — С. 393.

⁴¹¹ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 7.

⁴¹² ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 55204фп. — Т. 1. — Арк. 61—62; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 28: Ідея і чин. Орган Проводу ОУН, 1942—1946. — Торонто, 1995. — С. 65—66, 80.

⁴¹³ Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 14... — С. 47; Хрін С. Кризь сміх за-ліза... — С. 130.

ЗОУЗ⁴¹⁴. І щодо штабу 'Куля' мав нарікання: «'Ірка' ще не вернув і не дає про себе нічо знати. 'Павук' зачинає показувати свої роги, думаю, що невдовзі відішлю його до диспозиції КВШ, бо має за великі аспірації, але не до праці»⁴¹⁵.

Щоправда, було і поповнення — від 1 жовтня канцеляристом к-ра ВО 6 «Сян» працював хор. Петро Ільницький-«Ростислав»⁴¹⁶. Зі старшинської школи «Олені» 22 жовтня 1944 р. скеровано у ВО 6 «Сян» кілька випускників: ст. бул. 'Зенко', ст. бул. 'Орлик', ст. бул. 'Марко', ст. бул. 'Залізник', бул. 'Гордий', бул. 'Білий', бул. 'Мокрий'⁴¹⁷. Щоправда, точно ствердити прибуття на Закерзоння в кінці 1944 р. можна тільки щодо Любомира Бахталовського-«Зенка»⁴¹⁸.

Ліквідація ВО 6 «Сян»

Військово-територіальний устрій УПА-Захід, як і організаційно-територіальний устрій ОУН ЗУЗ з встановленням радянської влади та адміністрації в Галичині був змінений. Метою цієї реорганізації було спрощення структури та достосування її до радянських адміністративно-територіальних одиниць⁴¹⁹.

В поділі ОУН ліквідовано Перемиську область, територію якої включено до Львівського краю. Наступником області стала нова Перемиська округа ОУН, тоді як старі округи були перетворені у надрайони, а повіти ліквідовані.

Відповідні зміни відбулися і по лінії УПА. ВО 6 «Сян» була ліквідована, а її територія, відділи та штабні старшини передані львівській ВО 2 «Буг»⁴²⁰. Ось як справа реорганізації була визначена наказом УПА-Захід ч. 9/44 від 25.11.1944 р. (пункт IV.1): «а) Зноситься: ВО 5 «Маківка» і підчиняється її ВО 4 «Говерлі». ВО 6 «Сян» підчиняється ВО 2 «Бугові». б) ВО 3 «Лисоні» підчиняється

⁴¹⁴ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 58. — Арк. 115.

⁴¹⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 152. — Арк. 8.

⁴¹⁶ ІРН ВУ 1552/6. — К. 92.

⁴¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 3834. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 4—5.

⁴¹⁸ ІРН ВУ 1552/6. — К. 93.

⁴¹⁹ Мороз В. З листування членів Проводу ОУН (листопад 1944 — травень 1945) // Український визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. — 36. 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. — Львів, 2007. — С. 43—44.

⁴²⁰ Мороз В. Вступ // Літопис УПА. Нова серія. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943—1952. Кн. 1. — Київ; Торонто, 2009. — С. 27.

сусідні східні терени, які належить перебрати; в) ВО 4 «Говерлі» підчиняється, крім попереднього — ВО 7 «Сучаву» і ВО 8 «Срібну». г) Точне розмежування теренів поміж ВО 2 «Буг», ВО 3 «Лисоня», ВО 4 «Говерля» узгіднять і устійнять згадані Штаби ВО із своїми організаційно-тереновими проводами, що в цій матерії дістають вичерпні вказівки по реорганізації терену взагалі. д) Штаби воєнних округ узгіднять і устійнять поділ своїх нових теренів на тактичні відтинки Груп (куренів), достосовуючись до новопостаючих організаційно-теренових одиниць. е) дотеперішні командири і начальники поодиноких відділів бувших ШВО «Маківка» і «Сян» переходять до диспозиції: «Маківка» («Дзвінчук», «Морський», «Строюк», «Сірий») для «Говерлі»; «Сян» («Ударник», «Ірка») для «Буга». є) Команди Груп очолять Командири Груп (курінні), у випадках їх браку — окружні оргмоби (подвійна функція), зглядно декотрі начальники відділів ВШВО»⁴²¹.

На місці ВО 6 «Сян» планувалося створити групу (відтинок) «Сян» (згодом наказом УПА-Захід ч. 12 від 28.04.1945 р. поняття «група» було віднесене до воєнних округ, а для попереднього поняття «група» введено нову назву «відтинок»)⁴²². Щоправда невідомо, чи по військовій лінії в кінці 1944 р. — на початку 1945 р. на Перемищині були запроваджені будь-які нововведення. Натомість аналіз ситуації, яка склалася в УПА на терені колишньої ВО 6 «Сян», вказує на застій і відсутність будь-яких змін. І на це були свої підстави. Насамперед, це загибель командира «Ударника» 23 грудня 1944 р. в лісі Турниця (урочище Відли) разом з групою повстанців. Це були: його наречена або дружина Анна Туживець-«Мала», а також Степан Моцяк-«Бігун», Василь Гладь-«Шум», Михайло Хадай-«Максим» та зв'язковий штабу «Дорко»⁴²³. Цю операцію з ліквідації повстанців провів 218 полк прикордонних військ НКВД, який в середині грудня 1944 р. отримав інформацію про перебування в землянках в урочищі Відли командування шостої округи УПА⁴²⁴. Наказом ГВШ УПА ч. 10/44 від 12 грудня 1944 р.

⁴²¹ ЦДАВО України. — Ф. 3834. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 4.

⁴²² Там само. — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 70. — Арк. 1.

⁴²³ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 398. — Т. 1. — Арк. 17; Ф. 65. — Спр. С-9079. — Т. 50. — Арк. 66; Літопис Української Повстанської Армії. — Т. 24. — С. 409; Хрін С. Кризь сміх заліза... — С. 150; Кривуцький І. «Де срібнолентий Сян пливе...» — С. 51.

⁴²⁴ Пограничные войска СССР... — С. 699.

хор. 'Ударника' і хор. 'Рена' підвищено до ступеня поручника з датою старшинства 1.12.1944 р.⁴²⁵.

В наказі ч. 3/45 обласного провідника «Дніпрового», датованому 24 січня, до відома окружних провідників і оргмобів доводилась частина наказу КВШ УПА-Захід ч. 9/44⁴²⁶. Це вказує, що сам наказ був отриманий незадовго до цього дня. На Дрогобиччині наказ про розформування ВО 5 «Маківка» та ВО 6 «Сян», за твердженням обласного референта пропаганди Михайла Фарила-Рубаня', отримали у грудні 1944 р.⁴²⁷.

Провідник ОУН Львівського краю Дмитро Слюзар-'Золотар' викликав 'Орлана' на зустріч, яка відбулася на Львівщині у лютому 1945 р.⁴²⁸. Того ж місяця 'Золотар' скерував в Перемиську округу, створену на базі області, на пост провідника Петра Думу-'Варнака', а на пост референта УЧХ — Галину Савицьку-Голояд-'Ярину'⁴²⁹. Все це вказує на поступову інкорпорацію терену колишньої Перемиської області до Львівського краю ОУН. Але ще в січні 'Орлан'-'Дніпровий' видавав накази підлеглим округам як обласний провідник ОУН⁴³⁰.

На час ліквідації ВО 6 «Сян» на її терені не залишилося жодної сотні УПА. Курінь 'Рена', який повернувся на південно-східну Лемківщину із Карпатського рейду наприкінці листопада — на початку грудня 1944 р., мав протягом зими зв'язок тільки з місцевою мережею ОУН, а з окружним проводом ОУН Перемищини сконтактувався лише у травні 1945 р.⁴³¹ На терені Перемиської ВО, за твердженням П. Дужого, станом на весну 1945 р. діяло 4 сотні УПА⁴³².

Проте встановлення польсько-радянського кордону створювало значні перешкоди для підпільної праці, в першу чергу — для

⁴²⁵ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 60. — Арк. 238.

⁴²⁶ ІРН ВУ 1552/34. — К. 5—8.

⁴²⁷ Архів УСБ України у Львівській обл. — Спр. П-26789. — Арк. 39.

⁴²⁸ Галаса В. Наше життя і боротьба... — С. 66; Записав Володимир Мороз 15 листопада 1999 р. у м. Київ від Василя Галаси.

⁴²⁹ ГДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 75390фп. — Т. 1. — Арк. 183—185; Ішук О., Іванченко В. Життєвий шлях Галини Голояд-'Марти Гай'. — Торонто; Львів: Літопис УПА, 2010. — С. 18.

⁴³⁰ ГДА СБ України. — Ф. 65. — Спр. С-9079. — Т. 50. — Арк. 65—66; ІРН ВУ 1552/34. — К. 5—8.

⁴³¹ Ріпецький М. Історія курія «Рена»... — С. 124, 128.

⁴³² Літопис УПА. Нова серія. — Т. 9... — С. 504.

зв'язків. Між 21 і 23 січня 1945 р. у с. Під'ярків на Бібреччині на засіданні проводу новопосталого Львівського краю ОУН йшлося про виокремлення земель, які опинилися в складі Польщі, в окрему адміністративну одиницю. Присутній на нараді Р. Шухевич визнав слушність думок крайового провідника 'Золотаря' та інших представників керівництва підпілля Львівщини⁴³³. В результаті в кінці лютого 1945 р. на нараді Проводу ОУН створено край Західні Окраїни Українських Земель (ЗОУЗ), провідником якого призначено Ярослава Старуха-'Стяга'-'Вольта'-'Ряста'-'Стояра'-'Ярлана'⁴³⁴. Відповідні зміни запроваджено і по військовій лінії. В наказі УПА-Захід ч. 12 від 28.04.1945 р. зазначено: «Бувший відтинок «Сян» перетворюється в групу «Сян» (ВО 6 «Сян»). Розмежування території відповідно усних вказівок. Втрачає силу пункт IV.1a наказу ч. 9 від 25.XI.44 р.»⁴³⁵.

Остаточне формування структури і командування ВО 6 «Сян» завершилося восени 1945 р., а до того нею керував крайовий провідник ОУН ЗОУЗ 'Стяг', користуючись для справ УПА псевдонімом 'Лір'⁴³⁶. Відновлена воєнна округа охоплювала, крім Перемищини, Лемківщини і Ярославщини, також Любачівщину, Грубешівщину, Холмщину та Підляшшя, тобто була вдвічі більшою від території у 1944 р. До штабу ВО 6 «Сян» не увійшов жоден працівник з часу 1944 р. Все це дає підстави стверджувати, що фактично була створена нова воєнна округа, яка включила більшу частину терену і відділів старої.

Реальним же наступником ВО 6 «Сян» періоду 1944 р. став тактичний відтинок 26 «Лемко» — складова частина відновленої воєнної округи. Він охоплював терен надрайонів «Бескид» і «Холодний Яр», створених на основі колишніх Сяноцької і Перемиської округ. А саме в них у 1944 р. діяли сотні ВО 6 «Сян», оскільки військова

⁴³³ Лопатинський Ю.-«Калина». *Моя зустріч зі сл. пам. ген. Т. Чупринкою // Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 45: Генерал Роман Шухевич-«Тарас Чупринка»: Головний Командир УПА. — Торонто; Львів, 2007. — С. 315; *IPN Rz 00377/4. Т. 2.* — К. 30.

⁴³⁴ Кук В. *Постій Проводу ОУН у селі Бишках (1943—45 рр.) // Воля і Батьківщина.* — 1998. — Ч. 4 (13/29). — С. 39; *ГДА СБ України.* — Ф. 6. — Спр. 72362фп. — Арк. 59.

⁴³⁵ *ЦДАВО України.* — Ф. 3836. — Оп. 1. — Спр. 70. — Арк. 1.

⁴³⁶ *Літопис Української Повстанської Армії.* — Т. 39: Тактичний відтинок УПА 28-й «Данилів»: Холмщина і Підляшшя (Документи і матеріали). — Торонто; Львів, 2003. — С. 389—392; Командир Мирослав Онишкевич-«Орест» // *Визвольний шлях.* — 1960. — Кн. 8. — С. 944, 949—950.

справа у Ярославській окрузі була поставлена слабо і відділів УПА в ній не було. Командиром ТВ «Лемко» був 'Рен', до команди відтинка входили, зокрема, 'Байда', 'Зенко' та 'Ростислав', а більшість сотенних отримала командирський досвід у 1944 р. у ВО 6 «Сян» в 1944 р. ('Бір', 'Бродич', 'Бурлака', 'Троменко', 'Дідик', 'Криlach', 'Ластівка', 'Хрін' та ін.).

Подібна ситуація була і з ліквідованою тим же наказом УПА-Захід ч. 9/44 від 25.11.1944 р. ВО 5 «Маківка», на базі якої від 1945 р. діяв однойменний тактичний відтинок УПА. Співставними є кількість відділів та чисельність обох округ. Дрогобицька ВО 5 «Маківка» на початок листопада 1944 р., за даними Л. Шанковського, який покликався на повстанський звіт, нараховувала 1160 вояків⁴³⁷, ймовірно, у шести сотнях (ще дві сотні були в підпорядкуванні 'Рена' у карпатському рейді). ВО «Сян» у вересні 1944 р. мала 10 сотень, що дає чисельність близько 1800 вояків, а з врахуванням підпорядкованих 'Ренові' двох сотень ВО 5 «Маківка» («Сурма» і «Східняки») — понад 2100. Подібною була чисельність і Тернопільської ВО 3 «Лисоня», яка станом на листопад 1944 р. також мала 10 сотень⁴³⁸. Ще меншою була чисельність Львівської міської ВО 1 «Башта», розформованої у вересні 1944 р., яка мала всього три сотні загальною чисельністю 425 вояків⁴³⁹. Один курінь чисельністю близько 600 стрільців восени 1944 р. був і у ВО 7 «Сучава»⁴⁴⁰, ліквідований ще на етапі організації тоді ж, коли ВО 5 «Маківка» і ВО 6 «Сян». Тільки дві воєнні округи в УПА-Захід, ВО 2 «Буг» та ВО 4 «Говерля», в той час чисельно значно перевищували інші.

Як підсумок, можна ствердити, що ВО 6 «Сян» була у 1944 р. повноцінною структурною одиницею УПА-Захід, незважаючи на досить складну військово-політичну ситуацію і специфіку українсько-польського прикордоння.

⁴³⁷ Шанковський Л. УПА на Стрийщині (Причинки до історії ВО ч. 5 «Маківка») // Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. — Нью-Йорк; Торонто; Париж; Сідней, 1990. — Т. I. — С. 208.

⁴³⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 102. — Арк. 113.

⁴³⁹ Літопис УПА. Нова серія. — Т. 12: Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943—1952. Кн. 1. — Київ; Торонто, 2009. — С. 544.

⁴⁴⁰ Мороз В. Розгортання повстанської боротьби на Буковині у 1944 році // Визвольний шлях. — 2001. — Кн. 8. — С. 67.